

Research Article | Araştırma Makalesi

Sosyal Hukuk Düzeni ve Ekonomik Büyüme: Türkiye İçin ARDL Yaklaşımıyla Ampirik Bir Analiz

Dilek Temiz

Prof.Dr., Çankaya Üniversitesi, dilektemiz@cankaya.edu.tr, [0000-0002-1792-4723](https://orcid.org/0000-0002-1792-4723)

Corresponding author/Sorumlu yazar: Dilek Temiz

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de ekonomik büyüme ile sosyal hukuk düzenini yansıtan temel göstergeler arasındaki ilişki 1996–2024 dönemi için ampirik olarak incelenmektedir. Ekonomik büyümenin göstergesi olarak reel gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) büyüme oranı kullanılmış; sosyal hukuk düzeni ise toplam sosyal harcamaların GSYH içindeki payı, hukukun üstünlüğü endeksi ve eğitim harcamalarının GSYH’ye oranı aracılığıyla temsil edilmiştir. Değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olması nedeniyle analizde ARDL sınır testi yaklaşımı ve buna dayalı hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, incelenen değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Kısa dönemde sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin dalgalı bir seyir izlediği, ancak gecikmeli etkiler yoluyla dengeleyici bir rol üstlendiği görülmektedir. Hukukun üstünlüğü ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ise ağırlıklı olarak uzun vadede ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, kısa dönemli sapmaların uzun dönem dengeye hızlı biçimde geri döndüğünü göstermektedir. Bulgular, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sosyal politikalar, kurumsal yapı ve beşerî sermaye yatırımlarının birlikte ele alınmasını gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Hukukun Üstünlüğü, ARDL**JEL Kodları:** O43, H53, K00

Social Legal Order and Economic Growth: An Empirical Analysis for Türkiye Using the ARDL Approach

Abstract

This study empirically examines the relationship between economic growth and key indicators representing the social legal order in Türkiye over the period 1996–2024. Real gross domestic product (GDP) growth rate is employed as a proxy for economic growth, while the social legal order is represented by the share of total social expenditures in GDP, the rule of law index, and the ratio of education expenditures to GDP. Given that the variables exhibit different orders of integration, the analysis applies the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) bounds testing approach along with an error correction model. The empirical findings indicate the existence of a long-run cointegration relationship among the variables. In the short run, social expenditures display a fluctuating impact on economic growth but assume a stabilizing role through lagged effects. The effects of the rule of law and education expenditures on economic growth are found to emerge predominantly in the long run. The negative and statistically significant error correction term suggests that short-term deviations from equilibrium are corrected rapidly. Overall, the results highlight that sustainable economic growth requires the joint consideration of social policies, institutional quality, and investments in human capital.

Keywords: Economic Growth, Rule of Law, ARDL**JEL Codes:** O43, H53, K00

Extended Summary

This study investigates the relationship between economic growth and the core components of the social legal order in Türkiye over the period 1996–2024. Economic growth is measured by the real GDP growth rate, while the social legal order is represented through total social expenditures as a share of GDP, the rule of law index, and education expenditures relative to GDP. These variables are selected to capture the redistributive, institutional, and human capital dimensions of the state, which have gained increasing prominence in contemporary growth and institutional economics literature.

The central motivation of the study lies in the growing consensus that sustainable economic growth cannot be adequately explained by conventional production factors alone. Beyond physical capital accumulation and labor inputs, the quality of institutions, the effectiveness of social policies, and investments in human capital play a decisive role in shaping long-term economic performance. In this framework, the rule of law constitutes a fundamental institutional pillar by safeguarding property rights, enhancing contract enforcement, and reducing uncertainty in economic transactions. Likewise, social and education

How to cite this article / Bu makaleye atıf vermek için:Temiz D., (2026). Sosyal Hukuk Düzeni ve Ekonomik Büyüme: Türkiye İçin ARDL Yaklaşımıyla Ampirik Bir Analiz. *KOCATEPEİİBFD*, 28(2), 319-338.<https://doi.org/10.33707/akuiibfd.1872603>

expenditures are conceptualized not merely as fiscal burdens, but as productive public investments that contribute to social stability, workforce productivity, and long-term growth capacity.

Given that the variables exhibit different orders of integration, the study employs the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) bounds testing approach to cointegration. This methodology is particularly suitable for small sample sizes and allows for the joint estimation of short-run and long-run relationships among variables integrated of order $I(0)$ and $I(1)$. Following the bounds testing procedure, an error correction model (ECM) is estimated to analyze short-run dynamics and to assess the speed at which deviations from long-run equilibrium are corrected.

The empirical findings provide strong evidence of a long-run cointegration relationship among economic growth, social expenditures, the rule of law, and education expenditures in Türkiye. The calculated bounds test statistic exceeds the upper critical values, confirming the existence of a stable long-term equilibrium relationship. Long-run coefficient estimates indicate that improvements in the rule of law and increases in education expenditures exert a positive and statistically significant effect on economic growth. These results are consistent with institutional economics and endogenous growth theories, which emphasize that legal certainty, institutional quality, and human capital accumulation enhance productivity and foster sustained economic development.

In contrast, social expenditure does not display a statistically significant direct effect on economic growth in the long run. This finding should not be interpreted as evidence of inefficiency in social spending. Rather, it suggests that the growth-enhancing effects of social expenditures may operate indirectly through channels such as income redistribution, social cohesion, and macroeconomic stability, which may not be immediately reflected in aggregate growth rates. This interpretation aligns with the broader literature highlighting the context-dependent and long-term nature of social policy outcomes.

Short-run dynamics derived from the error correction model reveal that the effects of social expenditures on economic growth are more volatile and subject to temporal fluctuations. While certain lagged values exhibit temporary influences, these effects are not persistent in the short term. Crucially, the error correction term is negative and statistically significant, indicating that short-run deviations from long-run equilibrium are corrected rapidly. This result implies a strong adjustment mechanism within the Turkish economy, whereby shocks are absorbed and the system converges back toward its long-run growth trajectory.

To ensure the robustness of the empirical model, a comprehensive set of diagnostic and stability tests is conducted. The results indicate no evidence of serial correlation, heteroskedasticity, or functional form misspecification, while the residuals are found to be normally distributed. Model stability is further evaluated using the CUSUM and CUSUM of Squares (CUSUMSQ) tests. The test statistics remain within the critical bounds at the 5 percent significance level, confirming parameter stability over the sample period. Collectively, these findings suggest that the estimated ARDL–ECM model is statistically reliable and suitable for inference.

From a policy perspective, the results underscore the importance of adopting an integrated approach to economic growth that simultaneously addresses institutional quality, social policy design, and human capital investment. Strengthening the rule of law emerges as a particularly critical factor for long-term growth, as it enhances economic confidence, reduces institutional uncertainty, and improves the efficiency of resource allocation. Similarly, sustained investment in education supports productivity gains and facilitates structural transformation. Although social expenditures may not yield immediate growth effects, their role in maintaining social balance and supporting long-term economic stability remains essential.

In conclusion, this study contributes to the empirical literature by providing evidence from Türkiye on the long-run and short-run interactions between economic growth and key elements of the social legal order. By employing the ARDL bounds testing approach and error correction modeling, the analysis captures both equilibrium relationships and adjustment dynamics. The findings suggest that sustainable economic growth requires not only sound macroeconomic management but also strong legal institutions, effective social policies, and continuous investment in human capital. These insights offer valuable implications for policymakers aiming to promote growth strategies that are both economically efficient and socially inclusive.

Giriş

Ekonomik büyümenin belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalar uzun süre fiziksel sermaye birikimi ve emek arzı gibi klasik üretim faktörleri çerçevesinde şekillenmiş olsa da özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kurumsal yapı ve hukuki altyapının büyüme sürecindeki rolü daha görünür hale gelmiştir (North, 1990; Acemoglu & Robinson, 2012). Bu çerçevede hukukun üstünlüğü, mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerin uygulanabilirliği ve devletin keyfi müdahalelerinin sınırlandırılması gibi unsurların yatırım ortamını iyileştirerek uzun dönemli büyümeyi desteklediği yönünde güçlü ampirik bulgular ortaya konmuştur (La Porta vd., 1998; Haggard & Tiede, 2011).

Bununla birlikte, anayasal düzeyde “sosyal hukuk devleti” ilkesini benimsemiş ülkelerde ekonomik büyüme ile sosyal hakların kurumsal güvencesi arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiği literatürde daha sınırlı biçimde ele alınmıştır. Sosyal hukuk düzeni, yalnızca

hukukun üstünlüğünü değil, aynı zamanda sosyal adalet, yeniden dağıtım ve beşerî sermaye yatırımları yoluyla toplumsal refahın artırılmasını da içeren bütüncül bir anayasal çerçeveyi ifade etmektedir (Habermas, 1996; Esping-Andersen, 1990). Bu yönüyle sosyal hukuk düzeni, klasik liberal hukuk devleti anlayışından farklı olarak devlete pozitif yükümlülükler yüklemekte ve ekonomik sürece dolaylı müdahale kanalları yaratmaktadır (Kaboğlu, 2025; Gözler, 2022).

Sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise literatürde tartışmalı bir alan oluşturmaktadır. Bir grup çalışma sosyal harcamaların kamu maliyesi üzerindeki yükü artırarak büyümeyi sınırlayabileceğini ileri sürmektedir (Alesina & Rodrik, 1994; Ding, 2012; Duarte vd., 2016). Buna karşılık diğer çalışmalar, özellikle eğitim ve sağlık harcamalarının beşerî sermaye birikimi yoluyla uzun vadede büyümeyi desteklediğini göstermektedir (Barro, 1991; Lucas, 1988; Romer, 1990; Lindert, 2004). Kurumsal kalite göstergelerinin ise sosyal harcamalara kıyasla daha tutarlı biçimde pozitif büyüme etkisi yarattığı yönünde bulgular mevcuttur (Acemoglu vd., 2005; Udovičić & Marošević, 2024).

Bu teorik ve ampirik tartışmalar çerçevesinde Türkiye özgün bir örnek sunmaktadır. 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti "sosyal bir hukuk devleti" olarak tanımlanmakta; böylece hem hukukun üstünlüğü hem de sosyal devlet ilkesi anayasal güvence altına alınmaktadır. Ancak anayasal norm ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin ampirik düzeyde ne ölçüde örtüştüğü sistematik biçimde analiz edilmiş değildir. Özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren sosyal harcamaların artış eğilimi ve 2001 krizi sonrasında uygulamaya konulan yapısal reform programları, mali disiplin ve kurumsal yeniden yapılanma süreciyle birlikte değerlendirilmelidir (Alper & Öniş, 2004; Öniş, 2009). Ayrıca Avrupa Birliği'ne adaylık süreci ve 2005 yılında başlayan müzakere dönemi, hukuki ve kurumsal düzenlemelerde önemli değişimlere yol açmış; hukukun üstünlüğü, şeffaflık ve düzenleyici kalite alanlarında reformları hızlandırmıştır (Müftüler-Baç, 2005; Tocci, 2014). Bu bağlamda, 2000'li yıllarda sosyal politika kapasitesindeki genişleme ve kurumsal dönüşüm süreci, sosyal hukuk düzeninin ekonomik büyüme ile etkileşimini incelemeyi daha da anlamlı hale getirmektedir (OECD, 2018).

Bu çalışma, Türkiye'de sosyal hukuk düzenini temsil eden üç temel boyutun – hukukun üstünlüğü, sosyal harcamalar ve eğitim harcamaları – ekonomik büyüme ile olan ilişkisini 1996–2024 dönemi için ampirik olarak analiz etmektedir. Sosyal harcamalar sosyal devletin yeniden dağıtım kapasitesini; eğitim harcamaları beşerî sermaye boyutunu, hukukun üstünlüğü ise kurumsal kaliteyi temsil etmektedir. Böylece sosyal hukuk düzeni yalnızca normatif bir anayasa ilkesi olarak değil, ölçülebilir mali ve kurumsal göstergeler aracılığıyla ekonomik performansla ilişkilendirilmektedir.

Türkiye'de sosyal hukuk devleti ilkesinin ekonomik yapı ile etkileşimi, özellikle 2001 finansal krizi sonrasında belirginleşen kurumsal ve mali dönüşüm süreci bağlamında daha görünür hale gelmiştir. 2001 krizi, yalnızca makroekonomik istikrarsızlıkların değil, aynı zamanda kurumsal zayıflıkların da ekonomik performans üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymuştur (Alper & Öniş, 2004; Öniş, 2009). Kriz sonrası dönemde uygulanan yapısal reform programları, mali disiplinin güçlendirilmesi, kamu harcamalarının yeniden yapılandırılması ve düzenleyici kurumların bağımsızlığının artırılması yönünde önemli adımlar içermiştir. Bu süreçte hukukun üstünlüğü, düzenleyici şeffaflık ve kurumsal hesap verebilirlik kavramları ekonomik reform söyleminin merkezine yerleşmiştir. Aynı dönemde Avrupa Birliği'ne adaylık statüsünün (1999 Helsinki Zirvesi) ve 2005 yılında tam üyelik müzakerelerinin başlamasının, Türkiye'de hukuki ve kurumsal reformları hızlandırdığı görülmektedir. AB uyum süreci çerçevesinde gerçekleştirilen anayasal ve yasal düzenlemeler, temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, yargı reformları ve idari şeffaflık alanlarında önemli değişiklikler yaratmıştır (Müftüler-Baç, 2005; Tocci, 2014). Bu reform süreci, hukukun üstünlüğü göstergelerinde dönemsel iyileşmelerle paralel bir seyir izlemiştir. Bununla birlikte 2000'li yıllar boyunca sosyal harcamaların GSYH içindeki payında gözlenen artış, sosyal politika alanında daha kapsayıcı bir çerçevenin benimsendiğine işaret etmektedir (OECD, 2018). Özellikle sosyal güvenlik reformu (2006), sağlıkta dönüşüm programı ve şartlı nakit transferi uygulamaları, sosyal devletin mali kapasitesinin genişletilmesine yönelik politikalar olarak değerlendirilmektedir (Buğra & Keyder, 2006). Bu gelişmeler, Türkiye'de sosyal hukuk devleti ilkesinin yalnızca normatif bir anayasal ilke olarak değil, mali ve kurumsal araçlarla somutlaşan bir politika çerçevesi olarak yeniden yapılandığını göstermektedir. Dolayısıyla 1996–2024 dönemi, Türkiye'de hem kurumsal reformların hem de sosyal politika genişlemesinin eş zamanlı olarak yaşandığı bir zaman dilimini temsil etmektedir. Bu durum, sosyal hukuk düzeninin ekonomik büyüme ile olan ilişkisinin Türkiye bağlamında dinamik ve tarihsel bir perspektifle incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu tarihsel arka plan, Türkiye'de sosyal hukuk düzeninin ekonomik büyüme ile olan ilişkisinin durağan değil, reformlar ve krizler aracılığıyla yeniden şekillenen bir süreç olduğunu göstermektedir. Çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmektedir: Türkiye'de sosyal hukuk düzenini temsil eden kurumsal ve mali göstergeler ekonomik büyüme üzerinde kısa ve uzun dönemde nasıl bir etki yaratmaktadır? Bu soru, sosyal devlet uygulamalarının büyümeyi sınırlayıcı mı yoksa destekleyici mi olduğu yönündeki literatür tartışmasını Türkiye bağlamında sınamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma literatüre üç yönlü katkı sunmaktadır. Birincisi, sosyal hukuk düzeni kavramını anayasa hukuku ile büyüme ekonomisini bir araya getiren disiplinlerarası bir çerçevede ele almaktadır. İkincisi, Türkiye örneğinde sosyal harcamalar, hukukun üstünlüğü ve beşerî sermaye yatırımlarını birlikte analiz eden bütüncül bir zaman serisi modeli kurmaktadır. Üçüncüsü, ARDL sınır testi yaklaşımı aracılığıyla hem uzun dönem eşbütünleşme ilişkisini hem de kısa dönem uyum dinamiklerini ortaya koyarak sosyal hukuk düzeninin ekonomik istikrar üzerindeki rolünü değerlendirmektedir (Pesaran, Shin & Smith, 2001; Narayan, 2005). Dolayısıyla bu çalışma, sosyal hukuk devleti ilkesinin Türkiye'de yalnızca anayasal bir norm olarak mı kaldığı, yoksa ekonomik büyüme süreciyle etkileşim içinde işleyen kurumsal bir yapı mı oluşturduğu sorusuna ampirik bir yanıt aramaktadır.

Bu doğrultuda çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Girişi takiben bölümde, sosyal hukuk devleti ve hukukun üstünlüğünün teorik ve kavramsal çerçevesi çizilmektedir. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde, sosyal hukuk düzeni ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan teorik yaklaşımlar ve ampirik literatür sistematik biçimde incelenmektedir. Beşinci bölümde çalışmada kullanılan

veri seti, değişkenlerin tanımları ve yöntemsel tercihlerin gerekçeleri açıklanmaktadır. ARDL sınır testi yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilen ekonometrik analiz bulgularına yer verilmektedir. Elde edilen kısa ve uzun dönem sonuçları literatürle karşılaştırmalı olarak tartışılmaktadır. Son bölümde ise bulgular özetlenerek politika yapıcılar için çıkarımlar ve öneriler sunulmaktadır.

1. Sosyal Hukuk Düzeni

Sosyal hukuk düzeni anlayışının kökenleri, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında Almanya’da gelişen kamu hukuku kuramlarına dayanmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle 1919 tarihli Weimar Anayasası ile birlikte ilk kez anayasal düzeyde açık biçimde ifade edilmiş ve klasik hukuk düzeni anlayışına sosyal adalet boyutu eklenmiştir. Weimar Anayasası’nın bireysel hak ve özgürlüklerin yanı sıra sosyal hakları da anayasal güvence altına alması, onu anayasa tarihi açısından önemli ve özgün bir konuma yerleştirmektedir (Ridder, 2000). Bu dönemde Almanya’da devletin rolüne ilişkin anlayış da belirgin biçimde dönüşmüştür. Devletin yalnızca güvenlik ve kamu düzenini sağlamakla yetinen bir yapı olmadığı; aynı zamanda vatandaşların sosyal refahını ve ekonomik güvenliğini temin etmekle yükümlü olduğu fikri bu süreçte kuramsal bir çerçeve kazanmıştır. Özellikle Otto Mayer ve Georg Jellinek gibi Alman kamu hukukçuları, devletin yalnızca “sosyal olarak tarafsız” bir konumda kalamayacağını, aksine bireylerin korunmasına yönelik pozitif yükümlülükler üstlenmesi gerektiğini savunmuşlardır (Jellinek, 1914; Mayer, 1903).

Weimar Anayasası’nda yer verilen çalışma hakkı, sendika özgürlüğü, sosyal güvenlik ve insana yaraşır bir yaşam standardı gibi düzenlemeler, devletin yalnızca bireyin özgürlüklerini tanımakla yetinmemesi gerektiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu düzenlemeler, aynı zamanda söz konusu özgürlüklerin fiilen hayata geçirilebilmesi için sosyal politikaların geliştirilmesini de zorunlu kılmaktadır (Brunkhorst, 2002). Bu yönüyle Weimar Anayasası, sosyal hakların pozitif hukuk normlarına dönüşmesinde öncü bir metin olarak kabul edilmektedir. Weimar Anayasası ile şekillenen bu yaklaşım, sonraki anayasal düzenlemeler üzerinde de belirleyici olmuştur. Nitekim Almanya’nın 1949 tarihli Temel Yasası (Grundgesetz), sosyal devlet ilkesini devralmış; insan onuruna saygıyı 1. maddede, sosyal devlet ilkesini ise 20. maddede açık biçimde düzenleyerek bu anlayışı sürdürmüştür (Grundgesetz, Art. 20). Dolayısıyla Weimar Anayasası, sosyal hukuk düzeni anlayışının hem hukuki hem de kuramsal temelini oluşturarak, bireyin devlet karşısında yalnızca hak sahibi bir özne değil, aynı zamanda korunmaya ve desteklenmeye değer bir varlık olarak kabul edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu yaklaşım, günümüzde birçok demokratik anayasa tarafından benimsenmiş ve özellikle Avrupa hukuk sisteminde refah devleti anlayışıyla bütünleşmiştir.

Sosyal hukuk düzeni, bireyin hak ve özgürlüklerini tanımakla yetinen bir anlayış modelinden daha ileri bir çerçeve sunmaktadır. Bu modelde esas olan, söz konusu hakların fiilen kullanılabilmesini mümkün kılacak sosyal ve ekonomik koşulların da oluşturulmasıdır. Bu bağlamda sosyal devlet, klasik liberal hukuk devleti anlayışının ötesine geçerek toplumsal yapı içerisindeki yapısal eşitsizlikleri azaltmayı, adil yaşam koşulları sağlamayı ve dezavantajlı grupları desteklemeyi amaçlayan yükümlülükler üstlenmektedir. Böylece sosyal hukuk düzeni, birey ile devlet arasındaki ilişkiyi yalnızca hukuki normlar çerçevesinde değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal sorumluluklar temelinde de yeniden tanımlamaktadır. Her ne kadar sosyal hukuk düzeni anayasal metinlerde genel bir ilke olarak yer alsın da bu ilkenin uygulamada anlam kazanabilmesi belirli temel ilkelere dayanmasına bağlıdır. Bu ilkeler genel hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir: *Sosyal adalet ilkesi*, sosyal hukuk düzeninin en temel dayanaklarından biridir. Sosyal adalet, bireyler arasındaki fırsat eşitsizliklerinin azaltılmasını, kaynakların daha adil biçimde dağıtılmasını ve dezavantajlı grupların korunmasını ifade eder. Bu ilke, devletin pasif bir hakem rolüyle yetinmemesini; aksine toplumsal eşitsizlikleri giderici aktif bir aktör olarak hareket etmesini gerektirir. Sosyal devlet, ekonomik ve sosyal yaşamda dengeyi sağlamak ve bireylerin insan onuruna yakışır bir yaşam sürdürebilmesini temin etmekle yükümlüdür (Gözler, 2022). *Fırsat eşitliği ilkesi*, sosyal hukuk düzeninin özgürlük anlayışını somutlaştıran bir diğer temel unsurdur. Sosyal düzen, bireylere eşit başlangıç koşulları sunmayı hedefler ve bu doğrultuda özellikle eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında eşit erişim imkânları sağlamayı devletin asli görevleri arasında görür. Zira özgürlükler, ancak fiilen kullanılabildiği ölçüde anlam kazanmaktadır. Bu nedenle sosyal düzen, gerçek bir özgürlük ortamının ancak fırsat eşitliğiyle mümkün olabileceği varsayımına dayanır (Kaboğlu, 2025). *İnsanca yaşama hakkı ve asgari geçim güvencesi*, sosyal hukuk düzeninin özünü oluşturan ilkeler arasında yer almaktadır. Devlet, bireylerin asgari geçim koşullarını sağlayacak önlemleri almakla ve insanca yaşama olanaklarını sunmakla sorumludur. Bu sorumluluk yalnızca sosyal yardımlarla sınırlı olmayıp; istihdam politikaları, asgari ücret düzenlemeleri, barınma, beslenme, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerini de kapsayan geniş bir politika alanını içermektedir. İnsanca yaşama hakkı, klasik özgürlüklerin ötesinde ekonomik ve sosyal güvencelerle desteklenmesi gereken bir haktır (Arslan, 2008). *Sosyal güvenlik hakkı*, sosyal hukuk düzeninin en belirgin yansımalarından biridir. Bireylerin yaşlılık, hastalık, işsizlik veya sakatlık gibi durumlarda korunmalarını sağlayacak bir sosyal güvenlik sisteminin kurulması hem anayasal bir hak hem de sosyal düzenin pozitif yükümlülükleri arasında yer almaktadır. Türkiye’de Anayasa’nın 60. maddesi, her bireyin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu açık biçimde düzenlemektedir (Özbudun, 2017). *Vergide adalet ilkesi*, sosyal hukuk düzeninin mali boyutunu oluşturmaktadır. Sosyal düzende vergi sistemi, gelir dağılımını dengeleyici bir işlev üstlenmeli ve adil ile orantılı bir yapıya sahip olmalıdır. Bu anlayış, “çok kazananın çok, az kazananın az vergi alınması” ilkesine dayanır. Vergilendirilmede dikey ve yatay adaletin sağlanması, sosyal düzenin mali temellerinden biri olarak kabul edilmektedir. Son olarak *devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesi*, sosyal hukuk düzeninin klasik liberal yaklaşımdan ayıran temel unsurlardan biridir. Sosyal devlet, serbest piyasa mekanizmalarına mutlak biçimde bağlı kalmaz; gerekli görülen durumlarda ekonomik yaşama müdahale ederek tekelsel yapıları denetler, işsizliği azaltmaya yönelik politikalar geliştirir ve kamu yatırımları yoluyla ekonomik sürece doğrudan dahil olabilir. Bu durum, devletin ekonomik hayatta yalnızca bir “hakem” değil, zaman zaman bir “oyuncu” rolü de üstlenebileceğini göstermektedir. Sosyal devlet, ekonomik adaletsizliklerle mücadele edebilmek için piyasaya karşı mutlak tarafsızlık iddiasını terk etmektedir (Keyman & Koyuncu, 2006).

Sosyal hukuk düzeni ile hukukun üstünlüğü kavramları sıklıkla birlikte kullanılmakla birlikte kavramsal olarak özdeş değildir.

Hukukun üstünlüğü, devlet iktidarının hukukla sınırlandırılmasını, normların öngörülebilirliğini ve yargısal denetimin etkinliğini ifade eden kurumsal bir ilkedir (Dicey, 1915; Raz, 1979). Buna karşılık sosyal hukuk düzeni, hukukun üstünlüğünü içermekle birlikte bunun ötesine geçerek devlete sosyal adaletin sağlanması, gelir dağılımının dengelenmesi ve sosyal hakların gerçekleştirilmesi yönünde pozitif yükümlülükler yükleyen anayasal bir çerçeveyi ifade eder (Habermas, 1996; Esping-Andersen, 1990). Bu anlamda hukukun üstünlüğü sosyal hukuk düzeninin zorunlu fakat yeterli olmayan bir bileşenidir. Türkiye bakımından da 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde yer alan "sosyal hukuk devleti" tanımı hem hukukun üstünlüğü ilkesini hem de sosyal devlet yükümlülüklerini birlikte içermektedir. Ancak bu anayasal çerçevenin ampirik düzeyde ölçülebilir boyutu daha çok kurumsal kalite göstergeleri ve sosyal harcama değişkenleri üzerinden izlenebilmektedir. Bu çalışmada hukukun üstünlüğü göstergesi sosyal hukuk düzeninin kurumsal boyutunu temsil eden bir alt bileşen olarak ele alınmakta; sosyal harcamalar ise sosyal devletin mali kapasitesini yansıtan tamamlayıcı unsurlar olarak modele dâhil edilmektedir. Dolayısıyla sosyal hukuk düzeni, yalnızca normatif bir anayasal ilke değil, ekonomik performansı etkileyebilecek kurumsal ve mali mekanizmalar bütünü olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda bir sonraki bölüm, söz konusu mekanizmaların ekonomik büyüme ile nasıl ilişkilendirildiğini teorik ve ampirik literatür çerçevesinde incelemektedir.

2. Sosyal Hukuk Düzeni ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Modern anayasal demokrasilerde sosyal hukuk düzeni, yalnızca bireyler arasında biçimsel hukuki eşitliğin sağlanmasını değil, aynı zamanda toplumsal adaletin tesis edilmesini ve ekonomik refahın adil bir biçimde paylaşılmasını amaçlayan temel bir normatif ilke olarak kabul edilmektedir. Bu anlayış, bireyin devlet karşısında yalnızca negatif özgürlüklerle korunmasının yeterli olmadığı, buna ek olarak sosyal haklarla da donatılması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır (Habermas, 1996). Bu çerçevede sosyal hukuk düzeni; sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve çalışma hakkı gibi temel sosyal hakların anayasal güvence altına alındığı ve kamu müdahalesi yoluyla toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasının hedeflendiği bütüncül bir yapıyı ifade etmektedir. Sosyal hukuk düzeni anlayışı, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa refah devletlerinin kurumsallaşması süreciyle birlikte, ekonomik kalkınmanın sürekliliğini destekleyen başlıca unsurlardan biri olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda sosyal hukuk düzeni ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü değil, karşılıklı etkileşime dayanan dinamik bir ilişki bulunmaktadır (Esping-Andersen, 1990). Bir taraftan sürdürülebilir ekonomik büyüme, sosyal politikaların finansmanını mümkün kılacak mali kaynakları yaratırken; diğer taraftan güçlü bir sosyal devlet yapısı, beşerî sermayenin gelişimini teşvik ederek ekonomik büyümeyi destekleyici bir rol üstlenmektedir (Esping-Andersen, 1990; Atkinson, 1999).

Sosyal hukuk düzeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi farklı kanallar aracılığıyla açıklanabilmektedir. Öncelikle sosyal düzenin sunduğu eğitim ve sağlık hizmetleri, beşerî sermayenin niteliğini artırarak iş gücü verimliliğini ve istihdam düzeyini olumlu yönde etkilemektedir (Barro, 1991). Bunun yanı sıra gelir dağılımında görece bir adaletin sağlanması, tüketim talebinin daha geniş kesimlere yayılmasına olanak tanıyarak iç talep kaynaklı büyümeyi desteklemektedir (Stiglitz, 2012). Ayrıca iş güvencesi ve sosyal koruma mekanizmalarının varlığı, bireylerin ekonomik risk alma kapasitelerini artırarak yenilikçi faaliyetler ve girişimcilik üzerinde teşvik edici bir etki yaratabilmektedir (Rodrik, 1998). Bununla birlikte, sosyal harcamaların kontrolsüz biçimde artması durumunda kamu borçluluğunun yükselmesi ve vergi yükünün ağırlaşması gibi unsurlar üzerinden ekonomik büyüme üzerinde baskı oluşabileceğine ilişkin eleştiriler de literatürde yer almaktadır. Dolayısıyla sosyal hukuk düzeninin büyüme üzerindeki etkisinin olumlu ya da olumsuz yönde şekillenmesi, büyük ölçüde uygulanan sosyal politikaların tasarımına, mali sürdürülebilirliğine ve kurumsal yapının etkinliğine bağlıdır (Lindert, 2004; Alesina & Rodrik, 1994). Bu noktada Almanya'nın sosyal piyasa ekonomisi modeli dikkat çekici bir örnek sunmaktadır. Söz konusu model, sosyal hukuk düzeni ilkelerini rekabetçi piyasa mekanizmalarıyla uyumlu hale getirerek hem ekonomik büyümeyi hem de sosyal adaleti birlikte gözetten bir yapı ortaya koymaktadır. Devlet, piyasaya doğrudan müdahaleyi sınırlı tutarken; eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında kapsamlı bir koruma sağlamaktadır (Eucken, 1952; Zweynert & Goldschmidt, 2005). Nitekim OECD ülkeleri üzerine yapılan ampirik çalışmalar da eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarının uzun vadede ekonomik büyümeyi desteklediğini göstermektedir (Castles, 2002).

Sonuç olarak, sosyal hukuk düzeni ile ekonomik büyüme arasında hem doğrudan hem de dolaylı çok sayıda bağlantı bulunduğu ifade edilebilir. Sosyal hakların anayasal düzeyde güvence altına alınması, yalnızca toplumsal refahın artırılmasına değil, aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirliğin güçlendirilmesine de katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte bu ilişkinin sağlıklı ve kalıcı olabilmesi, kamu mali disiplininin korunmasına ve sosyal harcamaların etkin bir biçimde uygulanmasına bağlıdır.

3. Literatür Taraması

Sosyal hukuk düzeni kavramı, hukukun üstünlüğü ilkesini bireylerin sosyal haklarının anayasal güvence altına alındığı refah devleti anlayışıyla birleştiren normatif bir düzeni ifade etmektedir. Bu yaklaşım, bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasını sosyal adalet ve eşitlik ilkeleriyle bütünleştirerek, devletin yalnızca hukuki değil; aynı zamanda ekonomik ve toplumsal sorumluluklar üstlenen bir aktör olarak konumlanmasını öngörmektedir (Duarte vd., 2016; Haggard & Tiede, 2011). Bu çerçevede sosyal hukuk düzeni, ekonomik büyüme üzerindeki etkileri bakımından literatürde tek boyutlu bir unsur olarak değil; kurumsal yapı, sosyal harcamalar

ve hukuki güvence gibi ara mekanizmalar aracılığıyla dolaylı etkiler üreten çok katmanlı bir yapı olarak ele alınmaktadır.

Haggard ve Tiede (2011), hukukun ekonomik büyümeye katkısını dört temel mekanizma üzerinden açıklamaktadır: mülkiyet haklarının etkin biçimde korunması, şiddet ve keyfi uygulamaların sınırlandırılması, hükümetlerin hesap verebilirliğinin güçlendirilmesi ve yolsuzluğun kontrol altına alınması. Bu unsurlar, hukuki güvenliğin yalnızca normatif bir ideal değil, aynı zamanda yatırım ortamının istikrarı ve ekonomik faaliyetlerin öngörülebilirliği açısından kritik bir altyapı sunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bu yaklaşım, hukuk sistemlerini tarihsel ve kültürel bağlamlarından soyutladığı gerekçesiyle eleştirilmiş; hukuk aileleri arasındaki karşılaştırmaların daha geniş kurumsal çerçeveler dikkate alınarak yapılması gerektiği vurgulanmıştır (Botero vd., 2004; Voigt, 2009).

Hukuki düzenlemelerin kapsamı ve yoğunluğu ile ekonomik performans arasındaki ilişki de literatürde tartışmalı bir alan oluşturmaktadır. Jaffe ve arkadaşları (2021), anayasa metinlerinin uzunluğu ve karmaşıklığı ile sosyoekonomik verimlilik arasındaki ilişkiyi inceleyerek, aşırı düzenlemenin hukuki sistemde sosyal entropi yaratarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini ortaya koymuştur. Refah devleti literatüründe Korpi ve Palme (1998) tarafından geliştirilen “yeniden bölüşüm (politikaları) paradoksu”, evrensel temelli sosyal yardım sistemlerinin, yalnızca yoksulları hedefleyen dar kapsamlı politikalara kıyasla gelir eşitliği sağlamada daha başarılı olduğunu ileri sürmektedir. Yeniden bölüşüm politikaları, kamunun vergi ve transfer mekanizmaları aracılığıyla gelir dağılımını düzenlemesini ifade eder (Persson & Tabellini, 1994; Lindert, 2004). Bu çerçevede sosyal harcamalar yalnızca mali bir büyüklük değil, aynı zamanda hukuk düzeninin sosyal adalet yönelimini yansıtan kurumsal bir göstergedir. Nitekim literatürde transfer politikaları ile hukukun üstünlüğü arasındaki ilişkinin çift yönlü olabileceği tartışılmaktadır. Etkin ve kapsayıcı yeniden bölüşüm mekanizmaları kurumsal güveni ve hukuka uyumu güçlendirebilirken, güçlü bir hukuk düzeni de yeniden bölüşüm politikalarının keyfilikten uzak, öngörülebilir ve hesap verebilir biçimde uygulanmasını mümkün kılmaktadır (Acemoglu & Robinson, 2012). Türkiye örneğinde 2000’li yıllarda sosyal transferlerin ve eğitim-sağlık harcamalarının genişlemesi, sosyal devlet kapasitesinin artışı ile birlikte değerlendirilmekte; bu durum sosyal harcamaların kapsamının hukuk düzeninin sosyal yönelimine dair dolaylı bir gösterge sunduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla sosyal harcamalar, bu çalışmada yalnızca yeniden bölüşüm aracı değil, sosyal hukuk düzeninin mali tezahürü olarak ele alınmaktadır.

Bununla birlikte sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda literatürde tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Ding (2012) ile Duarte ve arkadaşları (2016) tarafından OECD ülkeleri üzerine yapılan panel veri analizleri, sosyal harcamaların GSYH içindeki payındaki artışın büyüme üzerinde sınırlayıcı etkiler yaratabileceğine işaret etmektedir. Nitekim bazı bulgular, sosyal harcamalardaki %1’lik artışın kişi başına düşen ekonomik büyümeyi yaklaşık %0,19 oranında azaltabildiğini göstermektedir (Duarte vd, 2016). Buna karşılık, kurumsal kalite ve özellikle hukukun üstünlüğü / mülkiyet haklarının korunması gibi unsurların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin literatürde daha tutarlı ve genellikle olumlu yönde bulgular ürettiği görülmektedir. Aydın ve Karabulut (2025), hukukun üstünlüğü ve demokrasi göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiş ve hukukun üstünlüğünün büyüme üzerinde doğrudan ve istatistiksel olarak anlamlı bir pozitif etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık demokrasi düzeyinin etkisinin ülkelere özgü kurumsal yapıya bağlı olarak farklılaşabildiği vurgulanmaktadır. Kurumsal yapının yatırım teşvikleri, sözleşme icrası ve belirsizliklerin azaltılması üzerinden uzun dönemli büyüme patikasını belirlediğini gösteren ampirik çalışmalar, kurumların coğrafya veya dışa açıklık gibi alternatif açıklamalara kıyasla daha “birincil” belirleyici olabildiğini vurgulamaktadır (Rodrik, Subramanian, & Trebbi, 2004). Benzer biçimde, kurumsal kaliteyi mülkiyet hakları ve sözleşme uygulanabilirliği üzerinden ölçen çapraz-ülke analizleri, daha güçlü kurumların daha yüksek büyüme performansı ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Knack & Keefer, 1995). Kurumsal göstergelerdeki endojenlik sorununa odaklanan çalışmalarda da tarihsel araç değişken yaklaşımıyla kurumların gelir düzeyi ve uzun dönem kalkınma üzerinde nedensel etkiler üretebildiğine dair bulgular sunulmuştur (Acemoglu, Johnson, & Robinson, 2001). Son olarak, hukukun üstünlüğü–büyüme ilişkisinin kanalları ve ölçüm sorunlarını tartışan kapsamlı değerlendirmeler, kurumların büyüme üzerindeki etkisinin farklı boyutlar (yargı bağımsızlığı, mülkiyet güvenliği, yolsuzluk kontrolü vb.) üzerinden işlendiğini ve genel olarak güçlü bir büyüme anlatısıyla uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır (Haggard & Tiede, 2011). Tablo 1’de sosyal hukuk düzeni ve ekonomik büyüme ilişkisine yönelik yapılan literatür taramasının özeti yer almaktadır.

Tablo 1. Sosyal Hukuk Düzeni ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Literatür Özeti

Yazar(lar)	Ülke / Örneklem	Yöntem	İncelenen Boyut	Temel Bulgular
Persson & Tabellini (1994)	Çoklu ülke	Panel veri analizi	Yeniden bölüşüm	Gelir eşitsizliği ve yeniden bölüşüm politikaları büyüme üzerinde belirleyicidir.
Knack & Keefer (1995)	97 ülke	Kesit veri analizi	Kurumsal kalite	Güçlü mülkiyet hakları ve kurumsal kalite büyümeyi destekler.
Korpi & Palme (1998)	OECD ülkeleri	Karşılaştırmalı analiz	Refah devleti	Evrensel sosyal politikalar gelir eşitsizliğini azaltmada daha etkilidir.

La Porta vd. (1998)	49 ülke	Kesit veri analizi	Yasal köken	Anglo-Sakson hukuk sistemi (Common law) ülkeleri daha etkin piyasa yapıları ve yüksek finansal gelişmişlik sergilemektedir.
Acemoglu, Johnson & Robinson (2001)	Tarihsel-küresel	Araç değişken analizi	Kurumlar	Kurumlar uzun dönem gelir düzeyinin temel belirleyicisidir.
Rodrik, Subramanian & Trebbi (2004)	Çoklu ülke	Panel veri analizi	Kurumsal kalite	Kurumlar coğrafya ve dışa açıklıktan daha belirleyicidir.
Botero vd. (2004)	85 ülke	Endeks temelli analiz	Hukuki düzenleme	Aşırı işgücü düzenlemeleri istihdam ve büyüme üzerinde sınırlayıcı etki yaratabilir.
Haggard & Tiede (2011)	Çoklu ülke	Kavramsal + ampirik analiz	Hukukun üstünlüğü	Mülkiyet hakları, hesap verebilirlik ve yolsuzluk kontrolü yoluyla hukukun üstünlüğü büyümeyi desteklemektedir.
Ding (2012)	OECD ülkeleri	Panel veri analizi	Sosyal harcamalar	Sosyal harcamaların GSYH içindeki payının artması büyümeyi sınırlayabilmektedir.
Duarte vd. (2016)	OECD ülkeleri	Panel veri analizi	Refah devleti	Sosyal harcamalar büyüme üzerinde negatif ve sınırlı etki göstermektedir.
Jaffe vd. (2021)	Küresel anayasa verisi	Regresyon analizi	Anayasal karmaşıklık	Anayasa metnlerinin aşırı uzunluğu ve karmaşıklığı ekonomik performansı olumsuz etkileyebilmektedir.
Aydın & Karabulut (2025)	Çoklu ülke (orta gelirli ülkeler)	Panel veri analizi	Hukukun üstünlüğü, demokrasi	Hukukun üstünlüğü ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir; demokrasinin etkisi ülkelere özgü kurumsal yapıya bağlı olarak değişmektedir.

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

4. Teorik Çerçeve

Sosyal hukuk düzeni kavramı, bireylerin devlet karşısında yalnızca negatif özgürlüklerle korunmasının yeterli olmadığı, buna ek olarak sosyal ve ekonomik haklarla da desteklenmesi gerektiğini savunan kamu hukuku temelli bir anlayışı ifade etmektedir. Bu yaklaşım, klasik liberal hukuk düzeninin dar çerçevesini aşarak, devletin bireylere asgari yaşam koşullarını sağlama sorumluluğunu anayasal düzeyde bir yükümlülük haline getirmektedir (Habermas, 1996). Sosyal hukuk düzeni ilkesinin kurumsal temelleri, özellikle 1919 tarihli Weimar Anayasası ile atılmış; bu anayasal miras, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da şekillenen refah devleti modellerinin düşünsel ve hukuki zeminini oluşturmuştur (Esping-Andersen, 1990; Brunkhorst, 2002).

Sosyal hukuk düzeni, bireylerin ekonomik ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılımını güvence altına almayı hedeflediği ölçüde, ekonomik büyüme süreciyle doğrudan bağlantılı bir kurumsal yapı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda eğitim, sağlık, barınma ve sosyal güvenlik gibi sosyal hakların kurumsallaşması, yalnızca gelir dağılımına ilişkin sonuçlar doğurmakla kalmamakta; aynı zamanda beşerî sermayenin niteliğini yükselterek uzun vadeli büyümenin beşerî temellerini güçlendirmektedir (Barro, 1991). Özellikle eğitim ve sağlık hizmetleri aracılığıyla bireylerin üretkenliğinin artması, toplam faktör verimliliğini olumlu yönde etkileyerek ekonominin potansiyel büyüme kapasitesini genişletmektedir (Stiglitz, 2012).

Ekonomik büyüme teorileri açısından bakıldığında, bu ilişki özellikle yeni büyüme teorileri (endogenous growth theories) çerçevesinde daha görünür hale gelmektedir. Romer (1990) ve Lucas (1988), teknolojik ilerleme ile beşerî sermaye yatırımlarının büyümenin dışsal değil, içsel belirleyicileri olduğunu vurgulamışlardır. Bu yaklaşımlar doğrultusunda sosyal harcamalar, yalnızca yeniden dağıtım işlevi gören mali araçlar olarak değil, aynı zamanda bilgi birikimini, beceri düzeyini ve yenilik kapasitesini artıran büyüme dinamikleri olarak ele alınmaktadır (Atkinson, 1999; Lindert, 2004). Dolayısıyla sosyal devlet harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkisi, kısa vadeli maliyet tartışmalarının ötesinde, uzun dönemli verimlilik kazanımları üzerinden değerlendirilmelidir.

Sosyal hukuk düzeni ilkesini destekleyen bir diğer kuramsal yaklaşım ise literatürde “Porter Hipotezi” olarak bilinen görüştür. Porter ve van der Linde (1995), çevresel ve sosyal düzenlemelerin firmalar üzerinde maliyet artırıcı bir yük olmaktan ziyade, yenilikçilik ve kaynak verimliliğini teşvik eden bir baskı unsuru oluşturabileceğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede sosyal ve çevresel düzenlemeler, ekonomik dinamizmi sınırlayan unsurlar olarak değil; aksine uzun vadede rekabet gücünü ve büyümeyi destekleyen kurumsal mekanizmalar olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin

bağlama duyarlı olduğu da göz ardı edilmemelidir. Alesina ve Rodrik (1994), gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu toplumlarda uygulanan yeniden dağıtım politikalarının, yatırım teşviklerini zayıflatılabileceğini ve bu durumun büyüme üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle sosyal hukuk düzeninin ekonomik büyümeyi destekleyici ya da sınırlayıcı etkileri; uygulanan politikaların tasarımı, finansman yapısına ve ilgili kurumların yönetsel kapasitesine bağlı olarak farklılaşabilmektedir (OECD, 2018).

Hukukun üstünlüğü ilkesinin ekonomik büyüme üzerindeki dolaylı etkileri de sosyal hukuk düzeni tartışmasının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Haggard ve Tiede (2011), hukukun yalnızca mülkiyet haklarını güvence altına almakla sınırlı olmadığını; aynı zamanda şiddetin azaltılması, yolsuzluğun kontrol altına alınması ve devletin keyfi müdahalelerinin engellenmesi yoluyla yatırım ortamını iyileştirdiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde La Porta ve arkadaşları (1998), hukuk sistemlerinin tarihsel kökenlerinin ekonomik performans üzerinde belirleyici rol oynayabileceğini ileri sürmüştür. Bu yaklaşımlar bir arada değerlendirildiğinde, sosyal hukuk düzeninin yalnızca anayasal bir norm değil; ekonomik gelişmenin kurumsal altyapısını oluşturan temel bir çerçeve sunduğu görülmektedir. Dolayısıyla sosyal hukuk düzeni ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizi hem ekonomi hem de hukuk teorisi açısından disiplinlerarası bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Bu bölümde tartışılan kuramsal çerçeve ve literatür bulguları birlikte değerlendirildiğinde, sosyal hukuk düzeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin tek boyutlu olmadığı görülmektedir. Kurumsal kalite göstergeleri – özellikle hukukun üstünlüğü – yatırım ortamını iyileştirerek büyümeyi destekleyici bir rol oynayabilmektedir (North, 1990; Acemoglu vd., 2005). Buna karşılık sosyal harcamaların büyüme üzerindeki etkisi, mali sürdürülebilirlik, harcama kompozisyonu ve beşerî sermaye kanalı gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir (Barro, 1991; Lindert, 2004; Alesina & Rodrik, 1994).

Türkiye örneğinde sosyal hukuk düzeni anayasal bir norm olarak hukukun üstünlüğü ilkesini içerirken, aynı zamanda sosyal harcamalar aracılığıyla yeniden dağıtım ve beşerî sermaye yatırımlarını da kapsamaktadır. Bu nedenle sosyal hukuk düzeni, kurumsal kalite ile mali genişleme arasında etkileşimli bir yapı olarak ele alınmalıdır. Literatürde bu iki boyutun birlikte test edildiği çalışmaların sınırlı olması, Türkiye bağlamında yapılacak ampirik bir analizle teorik tartışmaların somut veriler üzerinden sınanmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın ampirik kısmında, sosyal hukuk düzenini temsil eden kurumsal (hukukun üstünlüğü) ve mali (toplam sosyal harcamalar ve eğitim harcamaları) göstergelerin ekonomik büyüme üzerindeki kısa ve uzun dönem etkileri eşbütünleşme yaklaşımı çerçevesinde test edilmektedir.

5. Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti

Çalışmanın ampirik modeli, önceki bölümlerde tartışılan teorik yaklaşımlar ve literatür bulgularından hareketle oluşturulmuştur. Kurumsal iktisat literatürü hukukun üstünlüğünün yatırım güvenliği ve sermaye birikimi üzerinden büyümeyi desteklediğini ortaya koyarken (La Porta vd., 1998; Acemoglu & Robinson, 2012), içsel büyüme teorisi beşerî sermaye yatırımlarının uzun dönemli büyümenin temel belirleyicilerinden biri olduğunu vurgulamaktadır (Lucas, 1988; Romer, 1990). Sosyal harcamalar ise hem beşerî sermaye kanalı hem de gelir dağılımı mekanizması üzerinden büyüme sürecini etkileyebilmektedir (Persson & Tabellini, 1994; Lindert, 2004).

Bu doğrultuda modelde yer verilen değişkenler, sosyal hukuk düzeninin normatif boyutunu temsil eden hukukun üstünlüğü göstergesi ile sosyal devletin mali araçlarını temsil eden sosyal harcama değişkenlerinden oluşmaktadır. Böylece teorik olarak tartışılan kurumsal kalite–sosyal politika–büyüme bağlantısı, ampirik olarak sınanabilir bir çerçeveye dönüştürülmektedir.

Bu çalışmada sosyal hukuk düzenini yansıtan göstergelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, 1996–2024 dönemini kapsayan yıllık zaman serisi verileri kullanılarak analiz edilmektedir. Analiz döneminin bu şekilde belirlenmesinin temel gerekçesi, çalışmada kurumsal yapı göstergesi olarak kullanılan hukukun üstünlüğü endeksine (Rule of Law Index) ilişkin verilerin Türkiye için 1996 yılı itibarıyla düzenli, tutarlı ve karşılaştırılabilir biçimde yayımlanmaya başlanmış olmasıdır. Daha önceki yıllara ilişkin güvenilir ve kesintisiz veri bulunmaması, ölçüm hatası ve veri tutarsızlığı riskini artıracağından, analiz kapsamı veri bütünlüğünün sağlandığı en erken dönemle sınırlandırılmıştır. Ekonometrik yönetime ilişkin olarak, yıllık verilerle ve görece sınırlı gözlem sayılarıyla etkin sonuçlar üretebilmesi nedeniyle ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yaklaşımı tercih edilmiştir. Bu yöntem, değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olabilmesine imkân tanınması ve uzun ile kısa dönem ilişkileri aynı model çerçevesinde inceleyebilmesi bakımından çalışmanın amacına uygun bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Denklem (1)’de çalışmada kullanılacak modelin teorik çerçevesi sunulmaktadır.

Modelin Teorik Çerçevesi:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{j=0}^q \gamma_j \Delta X_{t-j} + \phi_1 Y_{t-1} + \phi_2 X_{t-1} + \varepsilon_t$$

(1)

Burada:

- Y_t , ekonomik büyümeyi temsil eden değişkeni (reel GSYH büyüme oranı),
- X_t , sosyal hukuk düzenini yansıtan bağımsız değişkenleri,
- Δ , birinci fark operatörünü
- ϕ_1 ve ϕ_2 , değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkileri,
- β_i ve γ_j katsayıları ise kısa dönem dinamiklerini göstermektedir.

Bu çalışmada ekonomik büyümenin göstergesi olarak reel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) büyüme oranı (GDPG) kullanılmıştır. Söz konusu değişkenin temel veri kaynağı OECD veri tabanında yer alan reel GSYH büyüme oranı serisidir (OECD, 2025). OECD veri seti uluslararası karşılaştırılabilirliği sağlamak amacıyla tercih edilmiştir. Türkiye'ye ilişkin verilerin tutarlılığını değerlendirmek amacıyla TÜİK tarafından yayımlanan zincirlenmiş hacim endeksine dayalı reel GSYH serisi de karşılaştırma amacıyla incelenmiştir (TÜİK, 2025). TÜİK verilerinin 2009, OECD verilerinin ise 2020 baz yılına dayanması nedeniyle seviye değerleri doğrudan karşılaştırılabilir değildir. Bununla birlikte, çalışmada kullanılan büyüme oranları zincirlenmiş hacim yöntemiyle hesaplandığından, baz yılı farklılıkları büyüme dinamiklerinin analizini etkilememektedir. Bu nedenle analizde OECD veri seti esas alınmış, TÜİK verileri ise yalnızca eğilimlerin (trendlerin) tutarlılığını kontrol etmek amacıyla kullanılmıştır. Sosyal hukuk düzenini temsilen modele üç temel değişken dahil edilmiştir. Sosyal harcamaların GSYH'ye oranı (SOCEXP), refah devleti uygulamalarının kapsamını ve kamunun sosyal koruma, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarındaki rolünü yansıtan bir gösterge olarak kullanılmıştır. Hukukun üstünlüğü endeksi (LAW), mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerin uygulanabilirliği ve hukuki kurumsal yapının etkinliğini ölçerek ekonomik karar alma süreçlerini etkileyen kurumsal kaliteyi temsil etmektedir. Son olarak eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı (EDU), beşerî sermaye yatırımlarının düzeyini yansıtmakta olup, uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkili olan temel yapısal faktörlerden biri olarak modele dahil edilmiştir.

Bu değişkenler birlikte ele alındığında, sosyal harcamalar, hukuki kurumsal yapı ve beşerî sermaye kanalları aracılığıyla sosyal hukuk düzeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin bütüncül bir biçimde analiz edilmesine imkân sağlamaktadır. Bu değişkenler, sosyal hukuk düzeninin hem mali boyutunu hem de kurumsal altyapısını yansıtacak şekilde seçilmiştir. Denklem (2)' de bu çalışmada kullanılan model eşitliği yer almaktadır.

Model Eşitliği:

$$GDPG_t = \alpha + \sum_{i=1}^p \beta_i GDPG_{t-i} + \sum_{j=0}^{q_1} \gamma_j SOCEXP_{t-j} + \sum_{k=0}^{q_2} \delta_k LAW_{t-k} + \sum_{l=0}^{q_3} \theta_l EDU_{t-l} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Bu çalışmada sosyal harcamalar, sosyal hukuk düzeninin mali boyutunu temsil eden temel göstergelerden biri olarak ele alınmıştır. Sosyal harcamalar, devletin bireylerin sosyal refahını ve asgari yaşam standartlarını güvence altına almak amacıyla yaptığı kamu harcamalarını ifade etmektedir. Çalışmada kullanılan sosyal harcamalar değişkeni (SOCEXP), gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYH) oranlanmış yüzdelik değerler şeklinde ölçülmüştür. Bu çalışmada kullanılan sosyal harcama verisi, OECD tarafından derlenen Social Expenditure Database (SOCX) kapsamında tanımlanan kamu sosyal harcamalarını ifade etmektedir. SOCX veritabanı; yaşlılık, sağlık, işsizlik, aile yardımları, aktif işgücü piyasası politikaları, konut destekleri ve diğer sosyal koruma kalemlerini içeren ve uluslararası karşılaştırılabilirliği sağlamak amacıyla standartlaştırılmış bir çerçeve sunmaktadır. Bu kapsam, toplam kamu harcamalarından farklı olarak yalnızca sosyal koruma ve refah amaçlı transferleri ve hizmetleri içermektedir. TÜİK tarafından yayımlanan sosyal koruma istatistikleri ise Avrupa Birliği ESSPROS metodolojisine dayanmaktadır ve sınıflandırma, kapsam ve muhasebe yöntemi açısından OECD SOCX verilerinden bazı farklılıklar içerebilmektedir. Ayrıca literatürde sosyal harcamalar kamu ve özel harcamalar olarak ayrıştırılabilmekle birlikte, bu çalışmada kurumsal yeniden bölüşüm kapasitesini yansıtmaya bakılmadan yalnızca kamu sosyal harcamaları dikkate alınmıştır. Dolayısıyla analizde kullanılan sosyal harcama değişkeni, genel kamu harcamalarını değil, sosyal hukuk düzeninin mali boyutunu temsil eden kamu sosyal koruma harcamalarını ifade etmektedir. Bu çalışmada eğitim harcamaları değişkeni (EDU), genel devletin eğitim hizmetlerine yönelik toplam harcamalarının gayrisafi yurt içi hasılaya oranını ifade etmektedir. Söz konusu harcamalar; okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeylerindeki kamu eğitim harcamalarının yanı sıra eğitim altyapısı ve personel giderlerini kapsamaktadır (UNESCO, 2022; Dünya Bankası, 2023). Bu değişken, beşerî sermaye yatırımlarını temsil eden üretken kamu harcaması niteliğinde olup, yeniden bölüşüm ağırlıklı sosyal transferlerden kavramsal olarak ayrılmaktadır (Lucas, 1988; Barro, 1991). Her ne kadar OECD'nin sosyal harcamalar sınıflandırması (SOCX) bazı ülkelerde eğitim harcamalarını sosyal politika başlığı altında değerlendirebilse de bu çalışmada kullanılan SOCEXP değişkeni sosyal koruma ve transfer ağırlıklı kamu harcamalarını ifade etmekte; eğitim harcamaları ise beşerî sermaye boyutunun ayrı ve doğrudan büyüme etkisini test edebilmek amacıyla modelde bağımsız bir değişken olarak yer almaktadır. Bu ayrıştırma, sosyal yeniden bölüşüm politikaları ile üretken kamu yatırımları arasındaki potansiyel farklı etkileri ampirik olarak ayırt etmeye imkân sağlamaktadır (Devarajan, Swaroop & Zou, 1996). Böylece modelde olası örtüşme etkileri minimize edilmekte ve eğitim

harcamalarının büyüme üzerindeki özgün ve gecikmeli etkisi ayrı biçimde analiz edilebilmektedir.

Bu çalışmada eğitim harcamaları (EDU), beşerî sermaye yatırımlarını temsilen kullanılan temel değişkenlerden biridir ve gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYH) oranlanmış yüzdelik değerler şeklinde ölçülmektedir. Eğitim harcamalarına ilişkin veriler, 2011 yılı ve sonrası için Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators) veri tabanından temin edilmiştir. 2011 yılı öncesine ait veriler ise, Dünya Bankası serisinin geriye dönük olarak eksik olması nedeniyle, UNESCO Institute for Statistics (UIS) tarafından yayımlanan “Government expenditure on education, total (% of GDP)” göstergesi kullanılarak derlenmiştir. Her iki veri kaynağı metodolojik olarak uyumlu olduğundan, seriler arasında ölçek ve tanım tutarlılığı sağlanmıştır. Böylece 1996–2024 dönemini kapsayan kesintisiz ve karşılaştırılabilir bir eğitim harcamaları serisi oluşturulmuştur. Tablo 2’de çalışmada kullanılan veri setinin kaynakları sunulmaktadır.

Tablo 2. Verilerin Kaynağı

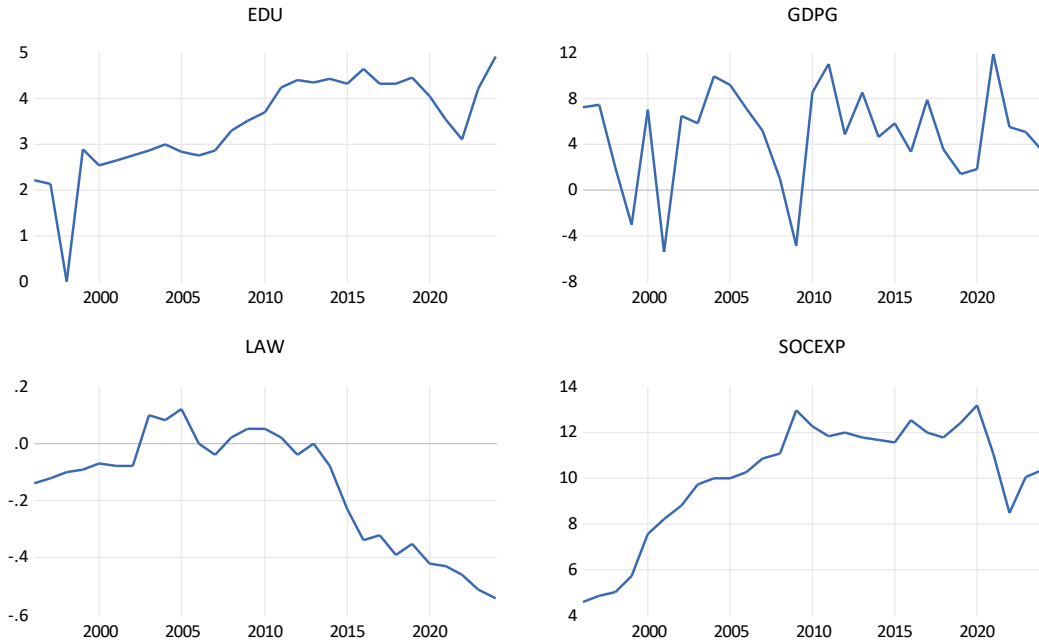
Veri Türü	Kaynak
LAW	World Justice Project, World Bank WGI (2025)
SOCEXP	OECD (2025), TÜİK (2025)
GDPG	OECD (2025)
EDU	UNESCO (2022), OECD (2025)

Kaynak: Analizde kullanılan tüm seriler ilgili veri tabanlarından elde edilmiş olup örneklem dönemi 1996–2024 (2024 yılı dahil) olarak belirlenmiştir.

5.1. ARDL Analizi Bulguları ve Yorumlanması

Ampirik analiz sonuçlarını daha sağlıklı yorumlayabilmek amacıyla, Türkiye’de hukukun üstünlüğü, sosyal harcamalar ve eğitim harcamalarının örneklem dönemi boyunca izlediği temel eğilimler grafiksel olarak incelenmiştir. Şekil 1’de zaman serisi grafikleri sunulmaktadır.

Şekil 1. Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Şekil 1’te Türkiye’de eğitim harcamaları (EDU), reel büyüme oranı (GDPG), hukukun üstünlüğü (LAW) ve sosyal harcamaların (SOCEXP) dönemsel seyri birlikte sunulmaktadır. Eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı 2000’li yılların başından itibaren belirgin bir artış eğilimi göstermiş, özellikle 2005 sonrası dönemde kademeli biçimde yükselerek 2010’lu yıllarda daha yüksek bir seviyede istikrar kazanmıştır. Bu eğilim, beşerî sermaye yatırımlarına verilen önemin artışı ile uyumludur. Sosyal harcamalar (SOCEXP) incelendiğinde, özellikle 2003 sonrası dönemde belirgin bir genişleme dikkat çekmekte; 2008–2009 küresel kriz döneminde ve izleyen yıllarda yüksek seviyelerde seyretmektedir. Bu durum, sosyal politika kapasitesinin genişlediğine ve yeniden bölüşüm mekanizmalarının güçlendiğine işaret etmektedir. Buna karşılık hukukun üstünlüğü göstergesi (LAW), 2000’li yılların ortasında görece iyileşme sergilemekle birlikte, 2013 sonrası dönemde belirgin bir gerileme eğilimine girmiştir. Bu ayrışma, sosyal harcamalardaki artış ile kurumsal kalite göstergesinin aynı yönde hareket etmediğini ortaya koymakta ve ampirik analizde bu iki

boyutun birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Reel büyüme oranı (GDPG) ise dönemsel olarak dalgalı bir yapı sergilemekte; özellikle kriz dönemlerinde keskin daralmalar gözlenmektedir. Bu genel eğilimler, değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal ve istikrarlı bir yapıdan ziyade dönemsel kırılmalar içeren dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Grafiksel analiz değişkenlerin zaman içindeki ortak eğilimlerini ortaya koymakla birlikte, ekonometrik tahminlerin yapılabilmesi için öncelikle model varsayımlarının test edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda önce çoklu doğrusal bağlantı analizi gerçekleştirilmiş, ardından serilerin bütünleşme dereceleri birim kök testleri ile belirlenmiştir.

Modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığını test etmek amacıyla VIF analizi yapılmıştır. Centered VIF değerlerinin tüm değişkenler için 5'in altında olduğu (EDU: 3.54; SOCEXP: 3.02; LAW: 1.36) görülmüştür. Bu bulgu, modelde ciddi bir multicollinearity sorunu bulunmadığını göstermektedir. Serilerin durağanlığını analiz etmek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller-ADF) (1981) ve Phillips-Perron (PP) (1988) birim kök testleri kullanılmıştır. ADF ve PP testlerine aynı anda yer verilmesinin nedeni değişkenlerin durağanlığı hakkında daha sağlıklı bilgi edinebilmek içindir. Tablo 3'te, bu çalışmada kullanılan değişkenlere ait ADF ve PP birim kök test sonuçları verilmektedir. Parantez içinde verilen değerler, Akaike (AIC) bilgi kriterlerinden yararlanılarak elde edilen gecikme uzunluklarını belirtmektedir.

Tablo 3. ADF ve PP Birim Kök Sınaması Sonuçları

Değişken	ADF Testi		Phillips-Perron Testi		Sabit, Trend	Sonuç	
GDPG	-4.963851 (0)	P=0.0004	-5.088301 (5)*	P= 0.0003	sabit	Birim kök yok	I(0)
DGDPG	-	-	-	-	-	-	-
SOCEXP	-2.399798 (0)	P=0.1508	-2.536450 (3)*	P = 0.1180	sabit	Birim kök var	I(1)
DSOCEXP	-6.552264 (1)	P=0.0001	-5.126407 (1)*	P= 0.0016	sabit, trend	Birim kök yok	
LAW	-1.556774 (0)	P=0.7843	-1.493188 (3)*	P = 0.8078	Sabit, trend	Birim kök var	I(1)
DLAW	-5.229924 (0)	P=0.0013	-5.229966 (1)*	P= 0.0013	sabit, trend	Birim kök yok	
EDU	-2.541095 (1)	P=0.3076	-3.569087 (1)*	P = 0.0712	sabit, trend	Birim kök var	I(1)
DEDU	-7.589251 (0)	P=0.0000	-7.781267 (1)*	P= 0.0000	sabit	Birim kök yok	

Not: Sınamaların sonucu olarak p-değeri 0.05'den yüksek bulunmuşsa birim kök var kararı verilirken, aksi durumda birim kök yok kararına varılmıştır. Değişkenlerin önlendirilmesinde kullanılan "D", birinci farkının alındığını ifade etmektedir. *Bandwidth (Newey- West using Bartlett kernel) Phillips-Perron.

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Tablo 3'te yer alan ADF ve PP birim kök testi sonuçları, çalışmada kullanılan değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olduğunu göstermektedir. Ekonomik büyüme göstergesi olarak kullanılan reel GSYH büyüme oranı (GDPG), hem ADF hem de PP testlerine göre düzeyde durağan [I(0)] bulunmuştur. Bu sonuç, büyüme oranlarının genellikle konjonktürel dalgalanmaları yansıtan ve ortalama etrafında dalgalanan seriler olması nedeniyle literatürde beklenen bir bulgudur (Nelson & Plosser, 1982; Barro, 1991). Sosyal hukuk düzenini temsilen modele dahil edilen değişkenlerden toplam sosyal harcamaların GSYH'ye oranı (SOCEXP), hukukun üstünlüğü endeksi (LAW) ve eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı (EDU) ise düzey değerlerinde birim kök içermekte olup, her iki test sonucuna göre birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedir. Bu bulgu, söz konusu değişkenlerin I(1) sürecine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle sosyal harcamalar ve kurumsal kalite göstergelerinin zaman içinde kademeli olarak değişen ve yapısal özellikler taşıyan seriler olması, bu değişkenlerin düzeyde durağan olmamasını açıklamaktadır (Alesina & Rodrik, 1994; Lindert, 2004; Haggard & Tiede, 2011). Birinci farkları alınan DSOCEXP, DLAW ve DEDU değişkenlerinin hem ADF hem de PP testlerinde %5 anlamlılık düzeyinde durağan bulunması, serilerin I(2) olmadığına işaret etmektedir. Bu durum, Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımının temel varsayımlarından biri olan "değişkenlerin en fazla I(1) derecesinde bütünleşik olması" koşulunun sağlandığını göstermektedir. Dolayısıyla modelde hem I(0) hem de I(1) değişkenlerin birlikte yer alması, ARDL yönteminin uygulanabilirliğini güçlendirmekte ve kısa ve uzun dönem dinamiklerinin aynı çerçevede tutarlı biçimde tahmin edilmesine olanak tanımaktadır (Pesaran vd., 2001; Narayan, 2005).

Bu çalışmada ayrıca, durağanlık hipotezini doğrudan sınavan Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testi de tamamlayıcı bir yöntem olarak uygulanmıştır (Kwiatkowski vd., 1992). KPSS testinin sıfır hipotezinin serinin durağan olduğu varsayımına dayanması, ADF ve PP testleriyle elde edilen bulguların çapraz doğrulamasına imkân tanımaktadır. KPSS birim kök test sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	LM-Stat	Sabit, Trend	Asimptotik Kritik Değer (%5)	Sonuç
GDPG	0.078507	sabit	0.463000	durağan (birim kök yok)
DGDPG	-	-	-	-
SOCEXP	0.182941	sabit, trend	0.146000	durağan değil (birim kök var)
DSOCEXP	0.066657	sabit, trend	0.146000	durağan (birim kök yok)
LAW	0.203351	sabit, trend	0.146000	durağan değil (birim kök var)
DLAW	0.078689	sabit, trend	0.146000	durağan (birim kök yok)
EDU	0.585215	sabit	0.463000	durağan değil (birim kök var)
DEDU	0.235165	sabit	0.463000	durağan (birim kök yok)

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

KPSS birim kök testi sonuçlarına göre, reel GSYH büyüme oranı (GDPG) %5 anlamlılık düzeyinde düzeyde durağan bulunmuştur. Buna karşılık, toplam sosyal harcamaların GSYH'ye oranı (SOCEXP), hukukun üstünlüğü endeksi (LAW) ve eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı (EDU) düzey değerlerinde durağan değildir. Ancak bu değişkenlerin birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmektedir. KPSS bulguları, ADF ve Phillips-Perron test sonuçlarıyla uyumlu olup, değişkenlerin en fazla birinci dereceden bütünleşik olduğunu göstermektedir. KPSS testi, ADF ve PP testlerinin ters hipotez yapısı sayesinde durağanlık sonuçlarının çapraz doğrulanmasına imkân tanımakta ve ARDL yaklaşımının ön koşullarını daha güçlü biçimde desteklemektedir (Kwiatkowski vd., 1992; Pesaran vd., 2001).

Tablo 5'te ARDL analizi bulguları raporlanmaktadır.

Tablo 5. ARDL Analizi Bulguları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık
GDPG(-1)	-0.368097	0.245076	-1.501974	0.1673
GDPG(-2)	0.047240	0.271303	0.174123	0.8656
GDPG(-3)	-0.278356	0.163256	-1.705024	0.1224
GDPG(-4)	-0.523472**	0.195220	-2.681449	0.0251
SOCEXP	-3.842481***	1.124037	-3.418463	0.0076
SOCEXP(-1)	4.576248***	1.362848	3.357855	0.0084
SOCEXP(-2)	-0.786003	1.744755	-0.450495	0.6630
SOCEXP(-3)	-1.838284	1.869615	-0.983242	0.3512
LAW	-10.50169	12.69432	-0.827275	0.4295
LAW(-1)	30.28570**	13.16281	2.300854	0.0469
EDU	5.418548	3.124461	1.734235	0.1169
EDU(-1)	-6.317283*	3.114332	-2.028455	0.0731
EDU(-2)	-2.463024	1.646994	-1.495466	0.1690
EDU(-3)	4.917556**	1.811573	2.714523	0.0238
EDU(-4)	4.514459*	2.230922	2.023584	0.0737
C	12.68466*	6.013079	2.109511	0.0641
R ²	0.819476	Düzeltilmiş R ²		0.518603
F-istatistiği	2.723662	Olasılık(F-istatistiği)		0.066341*

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur. Not: ***p<0.01, ** p<0.05, * p<0.10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

ARDL modelinde gecikme uzunlukları, maksimum dört gecikmeye izin verilerek Akaike Bilgi Kriteri (AIC) esas alınarak otomatik olarak belirlenmiştir. AIC'nin tercih edilme nedeni, küçük örneklemelerde daha tutarlı ve aşırı parametreleşmeyi sınırlandıran sonuçlar üretmesidir. Bu süreç sonucunda, en düşük AIC değerine sahip ARDL (4,3,1,4) modeli seçilmiş ve modelin dinamik yapıyı en iyi temsil ettiği değerlendirilmiştir. Tablo 5'te raporlanan modelin genel F-istatistiği %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış (p = 0.066), ancak %10 düzeyinde anlamlılık sağlamaktadır. Küçük örneklemli zaman serisi çalışmalarında, özellikle ARDL çerçevesinde, %10 anlamlılık düzeyi literatürde kabul edilebilir bir eşik olarak değerlendirilmektedir (Narayan, 2005). Ayrıca modelin eşbütünleşme ilişkisi Bounds testi ile doğrulanmış ve hata düzeltme katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu nedenle modelin dinamik tutarlılığı ve uzun dönem ilişkisi istatistiksel olarak desteklenmektedir.

Seçilen ARDL (4,3,1,4) modeli, ekonomik büyümenin (GDPG) geçmiş değerlerine duyarlı olduğunu ve özellikle dördüncü

gecikmenin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Türkiye’de büyüme sürecinin yüksek derecede konjonktürel ve gecikmeli bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Toplam sosyal harcamaların GSYH’ye oranı (SOCEXP), kısa dönemde büyüme üzerinde karmaşık ve gecikmeli bir etki sergilemektedir. Cari dönemde sosyal harcamaların büyüme üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıyken, bir dönem gecikmeli değerin pozitif ve anlamlı olması, sosyal harcamaların başlangıçta mali yük yaratmasına karşın, zamanla iç talep ve beşerî sermaye kanalları üzerinden büyümeyi desteklediğini düşündürmektedir. Bu sonuç, sosyal harcamaların kısa vadede maliyet, orta vadede ise destekleyici rol oynadığı yönündeki literatürle uyumludur (Alesina & Rodrik, 1994; Lindert, 2004). Hukukun üstünlüğü endeksi (LAW) için cari dönem katsayısı anlamsız olmakla birlikte, bir dönem gecikmeli değerin pozitif ve %5 düzeyinde anlamlı olması, kurumsal iyileşmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin anında değil, gecikmeli olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Bu bulgu, hukuki güvenliğin yatırım kararları ve beklentiler yoluyla büyümeyi dolaylı biçimde etkilediğini savunan çalışmaları desteklemektedir (Haggard & Tiede, 2011; Acemoğlu & Robinson, 2012). Eğitim harcamalarının (EDU) büyüme üzerindeki etkisi de gecikmeli bir yapı arz etmektedir. Cari dönemde katsayı anlamsızken, özellikle üçüncü ve dördüncü gecikmelerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı katsayılar elde edilmiştir. Bu durum, eğitim harcamalarının büyümeye katkısının kısa vadede değil, beşerî sermaye birikimi yoluyla orta vadede gerçekleştiğini ortaya koymakta ve içsel büyüme teorileriyle uyumlu bir sonuç sunmaktadır (Lucas, 1988; Romer, 1990; Barro, 1991).

Tablo 6. ARDL Analizi Bulgularının Literatürle Tutarlılığı

Değişken / Etki	Ampirik Bulgu	Literatürde Beklenen Etki	Temel Kaynaklar
Sosyal harcamalar (SOCEXP)	Kısa vadede negatif, gecikmeli pozitif	Kısa vadede mali yük, uzun vadede beşerî sermaye ve talep kanalıyla pozitif	Lindert (2004); Atkinson (1999)
Hukukun üstünlüğü (LAW)	Gecikmeli pozitif etki	Kurumsal kalite yoluyla yatırım ve verimlilik artışı	Acemoğlu et al. (2005); Haggard & Tiede (2011)
Eğitim harcamaları (EDU)	Uzun gecikmeli pozitif etki	Beşerî sermaye birikimi nedeniyle uzun vadede büyümeyi destekleyici	Lucas (1988); Romer (1990); Barro (1991)
Büyümenin gecikmeleri	Anlamlı ve belirleyici	Gelişmekte olan ülkelerde konjonktürel ve ataletli büyüme yapısı	Nelson & Plosser (1982)

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Elde edilen ARDL sonuçları, sosyal harcamalar, kurumsal kalite ve eğitim harcamalarının büyüme üzerindeki etkilerinin zamana yayılmış ve gecikmeli olduğu yönündeki teorik ve ampirik literatürle genel olarak uyumludur denilebilir. Modelde yer alan değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığını test edebilmek amacıyla ARDL sınır (bounds) testi sonuçları Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7. ARDL Bounds (Sınır) Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Test Türü	İstatistik	Değer
Sınır (Bounds) Testi	F-istatistiği	5.0727
Anlamlılık Düzeyi	%5 Üst Sınır I(1)	3.670
Anlamlılık Düzeyi	%1 Üst Sınır I(1)	4.660

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

ARDL Bounds testi sonuçlarına göre hesaplanan F-istatistiği (5.0727), %5 ve %1 anlamlılık düzeylerindeki üst sınır kritik değerlerinin üzerinde yer almaktadır. Bu bulgu, değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermekte ve “düzeyler arasında ilişki yoktur” şeklindeki sıfır hipotezini reddetmektedir.

Tablo 8. ARDL Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayıları (Bağımlı Değişken: GDPG)

Değişken	Katsayı	p-değeri
SOCEXP(-1)	-0.8906	0.1079
LAW(-1)	9.3203***	0.0058
EDU(-1)	2.8597*	0.0598
C	5.9758**	0.0325

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur. Not: ***p<0.01, ** p<0.05, * p<0.10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 8’e göre, hukukun üstünlüğü değişkeni, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinin tamamında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Hukukun üstünlüğü değişkeninin uzun dönem katsayısı 9.3203’tür. LAW endeksinin örneklem döneminde yaklaşık -0.54 ile +0.12 aralığında sınırlı bir bandta hareket ettiği dikkate alındığında, katsayının 1 birimlik artış üzerinden

yorumlanması gerçekçi değildir. Daha anlamlı bir değerlendirme, endekste 0.05–0.10 birimlik bir iyileşmenin uzun dönemde büyüme oranını yaklaşık 0.46–0.93 puan artırabileceğini göstermektedir. Bu sonuç, hukukun üstünlüğündeki göreceli iyileşmelerin büyüme üzerinde ekonomik olarak anlamlı bir etki yaratabileceğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, hukuki güvenliğin, kurumsal istikrarın ve mülkiyet haklarının korunmasının uzun dönemde ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biri olduğunu göstermektedir. Bulgular, kurumsal iktisat ve büyüme literatürüyle güçlü biçimde örtüşmektedir (Acemoglu vd., 2005; Haggard & Tiede, 2011). Eğitim harcamaları değişkeni %10 anlamlılık düzeyinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı, ancak %5 ve %1 düzeylerinde anlamlı değildir. Bu durum, eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin zayıf yönlü, aynı zamanda uzun vadede ve dolaylı kanallar aracılığıyla ortaya çıktığını düşündürmektedir. Özellikle beşerî sermaye birikiminin zamana yayılan yapısı dikkate alındığında, bu bulgu teorik literatürle çelişmemektedir (Lucas, 1988; Barro, 1991). Sosyal harcamalar değişkeni hiçbir anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuç, sosyal harcamaların ekonomik büyümeye etkisinin harcama kompozisyonuna, etkinliğine ve kurumsal çerçevesine bağlı olduğunu göstermektedir. Sosyal harcamaların büyüme üzerindeki etkisinin kısa vadede mali baskı yaratabildiği, uzun vadede ise ancak kurumsal kalite ile birlikte anlam kazandığı yönündeki literatürle uyumludur (Lindert, 2004). Sonuç olarak, uzun dönem katsayıları farklı anlamlılık düzeylerinde değerlendirildiğinde, ekonomik büyümenin en güçlü ve istikrarlı belirleyicisinin hukukun üstünlüğü olduğu göstermektedir. Eğitim harcamaları değişkeni uzun dönemde %10 anlamlılık düzeyinde pozitif bir katsayıya sahiptir. Bu bulgu, beşerî sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak zayıf fakat teorik olarak tutarlı bir yönelim sergilediğini göstermektedir. Ancak katsayının yalnızca %10 düzeyinde anlamlı olması, bu ilişkinin güçlü ve kesin bir nedensellik kanıtı olarak değerlendirilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu sonuç, eğitim harcamalarının büyüme üzerindeki etkisinin gecikmeli, dolaylı ve kurumsal çerçeveye bağlı olabileceğini düşündürmektedir (Lucas, 1988; Barro, 1991). Sosyal harcamaların anlamsızlığı bu harcamaların tek başına değil, kurumsal yapı ve politika etkinliğiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

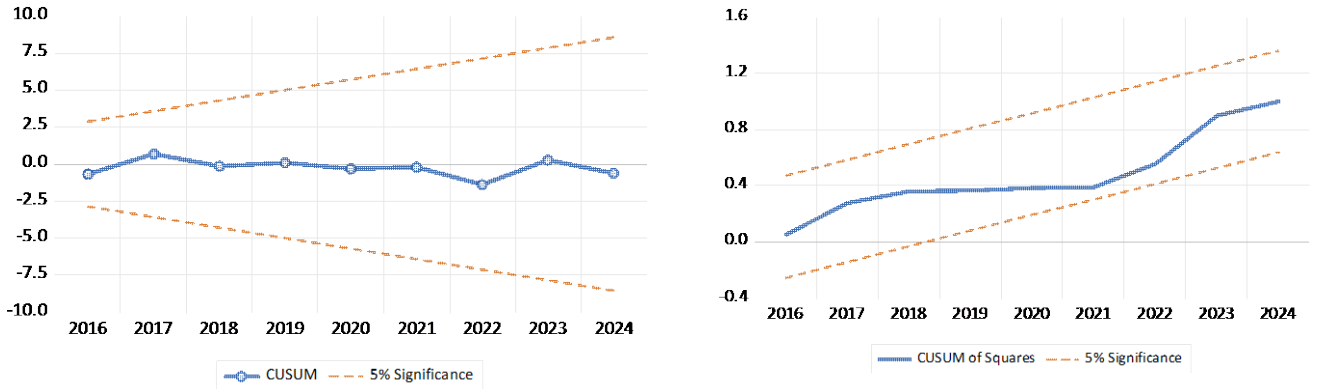
ARDL sınır testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edildikten sonra, kısa dönem dinamiklerini ve uzun dönem dengesinden sapmaların hangi hızda giderildiğini incelemek amacıyla hata düzeltme modeli (ECM) tahmin edilmiştir. ECM, bağımlı değişkende meydana gelen kısa dönemli dalgalanmaların, uzun dönem denge ilişkisine ne ölçüde ve ne hızla geri döndüğünü ortaya koyarak modelin dinamik tutarlılığını test etme imkânı sunmaktadır. Tablo 9’da ECM tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9. ARDL- ECM – Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
COINTEQ*	-2.122686***	0.350695	-6.052797	0.0000
D(GDPG(-1))	0.754588**	0.264631	2.851475	0.0136
D(GDPG(-2))	0.801828***	0.201977	3.969900	0.0016
D(GDPG(-3))	0.523472***	0.147191	3.556403	0.0035
D(SOCEXP)	-3.842481***	0.764892	-5.023560	0.0002
D(SOCEXP(-1))	2.624287**	0.915978	2.865011	0.0133
D(SOCEXP(-2))	1.838284*	1.035626	1.775045	0.0993
D(LAW)	-10.50169	8.476530	-1.238914	0.2373
D(EDU)	5.418548**	1.946270	2.784067	0.0155
D(EDU(-1))	-6.968991***	1.952882	-3.568567	0.0034
D(EDU(-2))	-9.432014***	1.869441	-5.045367	0.0002
D(EDU(-3))	-4.514459**	1.584933	-2.848359	0.0137
R ²	0.917089	Jarque–Bera testi		1,171087P=0.556803
Düzeltilmiş R ²	0.846933	Breusch–Godfrey LM testi (2 gecikme)		3.796123P=0.1872
Ramsey Reset (1 gecikme)	1.260152 P= 0.2942	Breusch–Pagan / White		2.346779P=0.1992
F-İstatistiği	13.07221	ARCH (1 gecikme)		1.117609P=0.3019
Olasılık(F-İstatistiği)	0.000027			

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur. Not: ***p<0.01, ** p<0.05, * p<0.10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Şekil 2. CUSUM ve CUSUMSQ testleri

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Çalışmada, tahmin edilen ARDL tabanlı hata düzeltme modeli öncelikle hem tanısal testler hem de yapısal istikrar analizleri açısından kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir. Jarque–Bera testi sonuçları, model artıklarının normal dağılım varsayımını sağladığını göstermektedir. Breusch–Godfrey LM testi, artıklarda seri korelasyon bulunmadığını; Breusch–Pagan/White ve ARCH testleri ise değişen varyans ve koşullu varyans problemlerinin mevcut olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Ramsey RESET testi, modelin fonksiyonel formunun doğru şekilde kurulduğunu ve önemli bir spesifikasyon hatası içermediğini teyit etmektedir. Modelin zaman içindeki istikrarı CUSUM ve CUSUMSQ testleri ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular, her iki testte de kümülatif istatistiklerin %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içerisinde kaldığını göstermektedir. Bu sonuç, model parametrelerinin örneklem dönemi boyunca yapısal kırılmalara maruz kalmadığını ve katsayıların zaman içinde istikrarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak, tanısal testler ve CUSUM–CUSUMSQ istikrar analizleri birlikte değerlendirildiğinde, tahmin edilen ARDL–ECM modelinin temel ekonometrik varsayımları sağladığı, yapısal olarak istikrarlı olduğu ve elde edilen kısa ve uzun dönem katsayılarının güvenilir biçimde yorumlanabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla bir sonraki aşamada modelin yorumlanmasına geçilmiştir.

Hata düzeltme katsayısı (COINTEQ) -2.1227 olup %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0.0000$). Hata düzeltme katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünlüşme ilişkisinin varlığını ve kısa dönem sapmaların dengeye doğru düzeltildiğini göstermektedir (Engle & Granger, 1987; Pesaran, Shin & Smith, 2001). Uygulamalı çalışmalarda hata düzeltme katsayısının çoğunlukla -1 ile 0 arasında yer aldığı görülmekle birlikte, katsayının mutlak değerinin 1 'den büyük olması teorik olarak mümkündür ve literatürde “aşırı uyum” (overshooting adjustment) olarak yorumlanmaktadır (Bahmani-Oskooee & Fariditavana, 2016). Bu durumda sistem kısa dönemde denge değerini aşarak ters yönde düzeltme yapabilmekte, ancak katsayının negatif ve anlamlı olması dinamik istikrar koşulunun sağlandığını göstermektedir. Çalışmada elde edilen -2.12 katsayısı, Türkiye ekonomisinde sosyal harcamalar, hukukun üstünlüğü ve büyüme arasındaki ilişkinin kısa dönemde güçlü ayarlama mekanizmalarına sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle 2001 krizi sonrası uygulanan mali disiplin programları, yapısal reformlar ve kurumsal düzenlemeler, ekonomik sistemin şoklara karşı daha sert ve hızlı uyum göstermesine neden olmuş olabilir (Alper & Öniş, 2004; Öniş, 2009). Bu bağlamda yüksek mutlak değer, modelin istikrarsızlığından ziyade, kısa dönemli sapmaların güçlü politika ve kurumsal ayarlamalar yoluyla hızlı biçimde telafi edildiğini yansıtan dinamik bir düzeltme sürecine işaret etmektedir denilebilir. GDPG'nin birinci, ikinci ve üçüncü gecikmelerinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, ekonomik büyümenin kısa dönemde güçlü bir süreklilik ve atalet sergilediğini göstermektedir. Bu bulgu, büyümenin geçmiş performansına duyarlı olduğu ve konjonktürel dinamiklerin önemli rol oynadığı yönündeki literatürle örtüşmektedir. Sosyal harcamaların cari dönemde büyüme üzerinde negatif ve anlamlı, bir dönem gecikmeyle ise pozitif ve anlamlı etki yaratması, sosyal harcamaların kısa vadede mali baskı oluşturduğunu, ancak zamanla iç talep ve sosyal istikrar kanalları üzerinden büyümeyi destekleyebildiğini göstermektedir. Bu asimetrik etki, refah devleti literatüründe sıkça vurgulanan kısa vadeli maliyet–uzun vadeli fayda ayrımıyla uyumludur. Hukukun üstünlüğü LAW değişkeninin kısa dönemde istatistiksel olarak anlamsız olması, hukuki ve kurumsal reformların büyüme üzerindeki etkilerinin anlık değil, daha çok uzun vadede ortaya çıktığını göstermektedir. Bu sonuç, hukukun üstünlüğünün yapısal bir değişken olduğu ve kısa dönem dalgalanmalar üzerinden okunamayacağı yönündeki teorik beklentiyle tutarlıdır. Eğitim harcamalarının kısa dönemde hem pozitif hem negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı katsayılarla

sahip olması, eğitim yatırımlarının büyüme üzerindeki etkisinin zamana yayılan ve geçişken bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bu durum, eğitim harcamalarının kısa vadede maliyet yaratırken, orta ve uzun vadede beşerî sermaye birikimi yoluyla büyümeyi desteklediği yönündeki yeni büyüme teorileriyle uyumludur.

Sonuç olarak, hata düzeltme teriminin negatif ve yüksek derecede anlamlı bulunması, modelde yer alan değişkenler arasında güçlü bir uzun dönem denge ilişkisinin varlığını teyit etmektedir. Kısa dönem sonuçlar, sosyal ve eğitim harcamalarının büyüme üzerindeki etkilerinin gecikmeli ve asimetrik olduğunu, hukukun üstünlüğünün ise daha çok uzun vadeli bir kurumsal kanal üzerinden çalıştığını göstermektedir. Bu bulgular, teorik beklentiler ve mevcut ampirik literatürle büyük ölçüde tutarlıdır.

Tablo 10'da ARDL modelinin hem kısa hem de uzun dönem test sonuçlarının özeti ve literatürle tutarlılık durumu bir arada verilmektedir.

Tablo 10. ARDL Modeli Kısa ve Uzun Dönem Sonuçlarının Özeti

Değişken	Kısa Dönem Etkisi (ECM)	Uzun Dönem Etkisi	Yorum	Literatürle Tutarlılık
GDPG (gecikmeler)	Pozitif ve anlamlı	–	Büyüme süreci güçlü konjonktürel süreklilik göstermektedir	Nelson & Plosser (1982)
SOCEXP	Cari dönemde negatif, gecikmeli pozitif ve anlamlı	Anlamsız	Sosyal harcamalar kısa vadede mali yük, orta vadede talep ve istikrar kanalıyla destekleyici	Atkinson (1999); Lindert (2004)
LAW	Anlamsız	Pozitif ve anlamlı	Hukuki ve kurumsal etkiler kısa vadede değil, uzun vadede büyümeyi desteklemektedir	Acemoğlu vd. (2005); Haggard & Tiede (2011)
EDU	Gecikmeli ve anlamlı	Pozitif ve anlamlı	Eğitim harcamaları uzun vadeli beşerî sermaye birikimi yoluyla büyümeyi artırmaktadır	Lucas (1988); Romer (1990); Barro (1991)
ECT (COINTEQ)	Negatif ve %1 düzeyinde anlamlı	–	Uzun dönem dengesine hızlı ve güçlü uyum	Pesaran vd. (2001)

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Bu çalışmada ARDL–ECM çerçevesinde elde edilen sonuçlar, sosyal hukuk düzenini temsil eden değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin zamana bağlı ve ayrılmış bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Kısa dönem dinamikler, büyümenin kendi gecikmelerine duyarlı olduğunu ve konjonktürel bir süreklilik sergilediğini ortaya koyarken; uzun dönem katsayıları, kurumsal ve beşerî sermaye temelli değişkenlerin büyüme üzerindeki kalıcı etkilerini öne çıkarmaktadır. Sosyal harcamalar, kısa vadede büyüme üzerinde negatif bir etki yaratırken, bir dönem gecikmeyle pozitif ve anlamlı hale gelmektedir. Bu durum, sosyal harcamaların ilk aşamada kamu maliyesi üzerinde baskı oluşturmalarına karşın, zamanla iç talep, sosyal istikrar ve işgücü verimliliği kanalları aracılığıyla büyümeyi desteklediğini göstermektedir. Ancak uzun dönemde SOCEXP katsayısının anlamsız çıkması, sosyal harcamaların büyüme üzerindeki etkisinin doğrudan değil, dolaylı ve bağlama duyarlı olduğunu düşündürmektedir. Hukukun üstünlüğü değişkeni kısa dönemde anlamlı bulunmazken, uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgu, hukuki güvenliğin ve kurumsal kalitenin ekonomik büyümeyi yapısal ve gecikmeli biçimde etkilediği yönündeki kuramsal beklentilerle örtüşmektedir. Hukukun üstünlüğü, yatırım ortamının öngörülebilirliği ve mülkiyet haklarının korunması gibi kanallar üzerinden uzun vadede büyümeyi desteklemektedir. Eğitim harcamaları hem kısa dönemde gecikmeli olarak hem de uzun dönemde pozitif ve anlamlı etki göstermektedir. Bu sonuç, beşerî sermaye yatırımlarının büyüme üzerindeki etkisinin zaman içinde biriktiğini ve özellikle uzun vadede daha belirgin hale geldiğini ortaya koymaktadır. Eğitim harcamalarının büyümeye katkısı, yeni büyüme teorilerinin temel argümanlarıyla doğrudan uyumludur.

Sonuç olarak, elde edilen kısa ve uzun dönem bulguları, sosyal harcamalar, hukukun üstünlüğü ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin asimetrik ve gecikmeli olduğu yönündeki ampirik literatürle büyük ölçüde tutarlıdır. Sosyal harcamaların kısa vadeli maliyet–uzun vadeli fayda ayrımı (Atkinson, 1999; Lindert, 2004), hukukun üstünlüğünün yapısal büyüme belirleyicisi olması (Acemoğlu vd., 2005; Haggard & Tiede, 2011) ve eğitim yatırımlarının uzun vadeli büyüme dinamiklerini beslemesi (Lucas, 1988; Romer, 1990; Barro, 1991) çalışmanın temel bulgularını teorik olarak desteklemektedir. Bu yönüyle çalışma, sosyal hukuk düzeninin büyüme üzerindeki etkisini kısa–uzun dönem ayrımı içinde ele alarak literatüre ampirik bir katkı sunmaktadır.

Elde edilen bulgular, önceki bölümlerde tartışılan kuramsal yaklaşımlarla birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de sosyal hukuk düzeninin büyüme üzerindeki etkisinin homojen olmadığı görülmektedir. Özellikle kurumsal kalite göstergesinin uzun dönemli

etkisi, kurumsal iktisat literatürünün öngörülerıyla uyumlu sonuçlar üretmektedir (North, 1990; Acemoglu vd., 2005). Buna karşılık sosyal harcamaların etkisi, literatürdeki tartışmalı bulgularla paralel biçimde dönemsel farklılaşmalar göstermektedir (Alesina & Rodrik, 1994; Lindert, 2004). Bu durum, sosyal hukuk düzeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kurumsal ve mali bileşenlerin niteliğine bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir.

Uluslararası literatürde sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki yoğun biçimde incelenmiş olmakla birlikte (Alesina & Rodrik, 1994; Lindert, 2004; Duarte vd., 2016), bu çalışmaların büyük bölümü sosyal harcamaları tek başına mali bir değişken olarak ele almakta ve kurumsal yapı ile etkileşimini sınırlı ölçüde tartışmaktadır. Oysa sosyal harcamaların büyüme üzerindeki etkisi, yalnızca mali genişleme ya da yeniden bölüşüm mekanizması üzerinden değil, aynı zamanda hukukun üstünlüğü ve kurumsal kalite ile birlikte değerlendirilmelidir (Acemoglu vd., 2005). Türkiye örneğinde 2001 krizi sonrası kurumsal reform süreci ve Avrupa Birliği uyum çerçevesinde gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler, sosyal politika kapasitesinin genişlemesi ile eş zamanlı bir seyir izlemiştir. Bu durum, sosyal harcamalar ile hukukun üstünlüğü arasında potansiyel bir tamamlayıcılık ilişkisi bulunduğunu düşündürmektedir. Çalışmanın bulguları, Türkiye’de sosyal harcamaların tek başına güçlü ve istikrarlı bir büyüme belirleyicisi olmadığını; ancak hukukun üstünlüğü göstergesiyle birlikte değerlendirildiğinde büyüme dinamiklerinin daha anlamlı biçimde açıklanabildiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, sosyal harcamaların etkinliğinin kurumsal çerçeveye bağlı olduğunu savunan literatürle uyumlu olmakla birlikte (North, 1990; Acemoglu & Robinson, 2012), Türkiye bağlamında sosyal hukuk düzeninin mali ve kurumsal bileşenlerinin birlikte ele alınmasının gerekliliğini ampirik olarak göstermesi bakımından özgün bir katkı sunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye bağlamında hukukun üstünlüğü göstergesiyle birlikte ele alarak, sosyal hukuk düzeninin mali ve kurumsal boyutlarının eş zamanlı etkisini inceleyen sınırlı sayıdaki ampirik analizlerden biridir. Bu çalışmada Türkiye’de ekonomik büyüme ile sosyal harcamalar, hukukun üstünlüğü ve eğitim harcamaları arasındaki ilişki 1996–2024 dönemi için ARDL sınır testi yaklaşımı ve hata düzeltme modeli çerçevesinde incelenmiştir. Birim kök sınamaları, değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olduğunu ancak hiçbirinin ikinci dereceden bütünleşik olmadığını göstermiş; bu bulgu ARDL yönteminin uygulanabilirliğini teyit etmiştir (Pesaran, Shin & Smith, 2001). Elde edilen sınır testi ve hata düzeltme modeli sonuçları, değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Kısa dönem sonuçları, sosyal harcamaların büyüme üzerindeki etkisinin dönemsel olarak negatif olabildiğini, ancak gecikmeli değerler aracılığıyla telafi edici bir mekanizma oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum, sosyal harcamaların kısa vadede bütçe yükü yaratabilmesine karşın, orta vadede talep istikrarı ve sosyal risklerin azaltılması yoluyla büyümeyi destekleyebileceğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, hukukun üstünlüğü değişkeninin kısa dönemde sınırlı bir etkiye sahip olması, kurumsal reformların büyüme üzerindeki etkilerinin gecikmeli ve dolaylı kanallar üzerinden ortaya çıktığını vurgulayan literatürle uyumludur (Acemoğlu vd., 2005; Haggard & Tiede, 2011). Eğitim harcamalarına ilişkin bulgular, kısa dönemde dalgalı bir etki yapısına işaret ederken, uzun vadede büyümeyi destekleyen bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu sonuç, beşerî sermaye birikiminin büyüme üzerindeki etkisinin zaman alıcı ve kümülatif bir süreç olduğuna dikkat çeken içsel büyüme teorileriyle örtüşmektedir (Lucas, 1988; Romer, 1990; Barro, 1991). Dolayısıyla eğitim harcamalarının etkinliğinin değerlendirilmesinde kısa dönem performans ölçütlerinden ziyade uzun vadeli çıktılar dikkate alınması gerekmektedir. Hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunması, sistemde meydana gelen kısa dönemli sapmaların uzun dönem dengeye hızlı bir biçimde geri döndüğünü göstermektedir. Bu bulgu, modelin dinamik yapısının sağlam olduğunu ve elde edilen katsayıların iktisadi olarak anlamlı bir denge sürecini yansıttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca tanısıl testler ile CUSUM ve CUSUMSQ istikrar analizleri, modelin temel varsayımları sağladığını ve örneklem dönemi boyunca yapısal olarak istikrarlı olduğunu teyit etmektedir.

Politika açısından değerlendirildiğinde, elde edilen sonuçlar büyümeyi destekleyen kamu politikalarının tek boyutlu bir çerçevede ele alınmaması gerektiğini göstermektedir. Sosyal harcamaların kompozisyonu ve hedeflemesi, kısa vadeli maliyetler ile uzun vadeli kazanımlar arasındaki denge gözetilerek tasarlanmalıdır. Hukukun üstünlüğüne yönelik reformların ise yalnızca kısa dönem büyüme performansı üzerinden değil, yatırım ortamı, beklentiler ve kurumsal güven üzerindeki kalıcı etkileri dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğitim harcamaları açısından ise nicelikten ziyade kaliteyi önceleyen, verimlilik odaklı politikaların uzun vadeli büyüme potansiyelini güçlendireceği söylenebilir. Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye’de büyüme dinamiklerinin sosyal, kurumsal ve beşerî sermaye boyutlarıyla birlikte ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Gelecek çalışmalar, bu ilişkileri kamu harcamalarının alt bileşenleri veya bölgesel veriler üzerinden inceleyerek bulguları daha da derinleştirebilir.

This research article has been licensed with Creative Commons Attribution - Non-Commercial 4.0 International License. Bu araştırma makalesi, Creative Commons Atıf - Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Yazar Katkıları

Yazar, çalışmayı tek başına hazırladığını beyan etmiştir.

Teşekkür Beyanı

Temiz (2026).

Yazar(lar), çalışma için teşekkür beyanında bulunmamışlardır.

Destek Beyanı

Yazar(lar), çalışma için herhangi bir destekleyen beyanında bulunmamışlardır.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar), çalışma için herhangi bir çıkar çatışması beyanında bulunmamışlardır.

Etik Beyanı

Yazar(lar), çalışma için Etik Kurul Onayı alınması gerekmediğini beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty. Crown Business. https://ia801506.us.archive.org/27/items/WhyNationsFailTheOriginsODaronAcemoglu/Why-Nations-Fail_The-Origins-of-Daron-Acemoglu.pdf
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2001). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation. *American Economic Review*, 91(5), 1369–1401. <https://doi.org/10.1257/aer.91.5.1369>
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a fundamental cause of long-run growth. *Handbook of Economic Growth*, 1, 385–472. [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01006-3)
- Alesina, A., & Rodrik, D. (1994). Distributive politics and economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 109(2), 465–490. <https://doi.org/10.2307/2118470>
- Alper, C. E., & Öniş, Z. (2004). The Turkish banking system, financial crises and the IMF in the age of capital account liberalization: A political economy perspective. *New Perspectives on Turkey*, 30, 25–54. doi:10.1017/S0896634600003903
- Arslan, Z. (2008). Anayasa teorisi. Seçkin Yayıncılık.
- Atkinson, A. B. (1999). The economic consequences of rolling back the welfare state. MIT Press.
- Aydın, B., & Karabulut, K. (2025). Relationship between justice and economic growth: The effects of rule of law and democracy. *Applied Economics*, 57(58), 9872–9882. <https://doi.org/10.1080/00036846.2024.2424498>
- Bahmani-Oskooee, M., & Fariditavana, H. (2016). Nonlinear ARDL approach and the J-curve phenomenon. *Open Economies Review*, 27(1), 51–70. <https://doi.org/10.1007/s11079-015-9369-5>
- Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407–443. <https://doi.org/10.2307/2937943>
- Botero, J. C., Djankov, S., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (2004). The regulation of labor. *Quarterly Journal of Economics*, 119(4), 1339–1382. <https://doi.org/10.1162/0033553042476215>
- Brunkhorst, H. (2002). Solidarity: From civic friendship to a global legal community. MIT Press. https://www.academia.edu/116414334/Solidarity_From_Civic_Friendship_to_a_Global_Legal_Community
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2006). The Turkish welfare regime in transformation. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211–228. <https://doi.org/10.1177/0958928706065593>
- Castles, F. G. (2002). The future of the welfare state: Crisis myths and crisis realities. *International Journal of Health Services*, 32(2), 255–277. <https://doi.org/10.2190/GJ9M-WUGX-DMJ2-35PA>
- Devarajan, S., Swaroop, V., & Zou, H. (1996). The composition of public expenditure and economic growth. *Journal of Monetary Economics*, 37(2), 313–344. [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(96\)90039-2](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(96)90039-2)
- Dicey, A. V. (1915). Introduction to the study of the law of the constitution. https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/1714/Dicey_0125_EBk_v6.0.pdf
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057–1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>
- Ding, H. (2012). Economic growth and welfare state: a debate of econometrics, Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/41327/>
- Duarte, A., Simões, M., & Andrade, J. S. (2016). The welfare state and economic performance: Quantiles and nonlinearities. *Applied Economics Quarterly*, 62(4), 269–296. <https://doi.org/10.3790/aeq.62.4.269>
- Engle, R. and Granger, C. (1987) Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55, 251-276. <http://dx.doi.org/10.2307/1913236>
- Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism. Princeton University Press. <https://pagotto.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/the-three-worlds-of-welfare-capitalism-1990.pdf>

- Eucken, W. (1952). Grundsätze der Wirtschaftspolitik, 6. durchgesehene Auflage, Tübingen, Mohr-Siebeck Verlag.
- Gözler, K. (2022). Türk Anayasa Hukuku Dersleri. Ekin Kitabevi.
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [Basic Law for the Federal Republic of Germany]. (1949).
- Habermas, J. (1996). Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy. MIT Press. <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jc3bcrngen-habermas-between-facts-and-norms.pdf>
- Haggard, S., & Tiede, L. (2011). The rule of law and economic growth: Where are we? *World Development*, 39(5), 673–685. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2010.10.007>
- Jaffe, K., Contreras, J. G., Soares, A.C., Correa, J.C., Martinez, E., Canova, A. (2021). The Relationship between Constitutions, Socioeconomics, and the Rule of Law: A Quantitative Thermodynamic Approach. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3898521>
- Jellinek, G. (1914). Allgemeine Staatslehre. (3rd ed.) O. Häring.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2025). Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar). (19. Baskı). Legal Yayıncılık.
- Keyman, E. F., & Koyuncu, B. (2006). Globalization, alternative modernities and the political economy of Turkey. *Review of International Political Economy*, 12(1), 105–128. <https://doi.org/10.1080/09692290500049896>
- Knack, S., & Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics & Politics*, 7(3), 207–227. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.1995.tb00111.x>
- Korpi, W., & Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: Welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. LIS Working papers 174, LIS Cross-National Data Center in Luxembourg. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/160846/1/lis-wps-174.pdf>
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: how sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of Econometrics*, 54(1–3), 159–178. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(92\)90104-Y](https://doi.org/10.1016/0304-4076(92)90104-Y).
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., & Vishny, R. (1998). Law and finance. *Journal of Political Economy*, 106(6), 1113–1155. <https://doi.org/10.1086/250042>
- Lindert, P. H. (2004). Growing public: Social spending and economic growth since the eighteenth century. Cambridge University Press.
- Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3–42. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7)
- Mayer, O. (1903). Deutsches Verwaltungsrecht (Vol. 1). Duncker & Humblot.
- Müftüler-Baç, M. (2005). Turkey's political reforms and the impact of the European Union. *South European Society and Politics*, 10(1), 16–30. DOI: 10.1080/13608740500037916.
- Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China. *Applied Economics*, 37(17), 1979–1990. <https://doi.org/10.1080/00036840500278103>
- Nelson, C. R., & Plosser, C. I. (1982). Trends and random walks in macroeconomic time series: Some evidence and implications. *Journal of Monetary Economics*, 10(2), 139–162. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(82\)90012-5](https://doi.org/10.1016/0304-3932(82)90012-5)
- North, D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press.
- OECD. (2018). Social expenditure database (SOCX). <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm>
- OECD. (2025). Social expenditure (SOCX) database. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG
- OECD. (2025). OECD Data. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=TR>
- Öniş, Z. (2009). Beyond the 2001 financial crisis: The political economy of the new phase of neo-liberal restructuring in Turkey. *Review of International Political Economy*, 16(3), 409–432. <https://doi.org/10.1080/09692290802408642>
- Özbudun, E. (2017). Türk anayasa hukuku (17. bs.). Yetkin Yayınları.
- Persson, T., & Tabellini, G. (1994). Is inequality harmful for growth? *American Economic Review*, 84(3), 600–621. <http://www.jstor.org/stable/2118070>
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Phillips, P. C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335–346. <https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335>
- Porter, M. E., & van der Linde, C. (1995). Toward a new conception. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 97–118.
- Temiz (2026).

<https://doi.org/10.1257/jep.9.4.97>

- Raz, J. (1979), *The authority of law: Essays on law and morality* (Oxford, online edn, Oxford Academic, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198253457.001.0001>,
- Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2004). Institutions rule: The primacy of institutions over geography and integration in economic development. *Journal of Economic Growth*, 9, 131–165. <https://doi.org/10.1023/B:JOEG.0000031425.72248.85>
- Ridder, H. (2000). The Weimar Constitution and its legacy. *Cardozo Law Review*, 21(5–6), 1549–1574.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5), S71–S102. <https://doi.org/10.1086/261725>
- Rodrik, D. (1998). Has Globalization Gone Too Far? *Challenge*, 41(2), 81–94. <http://www.jstor.org/stable/40721822>.
- Stiglitz, J. E. (2012). *The price of inequality*. W. W. Norton & Company.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). Ulusal hesaplar ve kamu maliyesi istatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/>
- Tocci, N. (2014). Turkey and the European Union: A journey in the unknown. Online at <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Turkey-and-the-European-Union.pdf>
- UNESCO Institute for Statistics. (2022). Government expenditure on education (% of GDP). <https://uis.unesco.org/en/topic/education-finance>
- Voigt, S. (2009). How (Not) to Measure Institutions. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1336272> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1336272>.
- World Bank (Dünya Bankası). (2023). World development indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
- World Bank. (2025). Worldwide governance indicators. <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>
- World Justice Project. (2025). Rule of law index. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/>
- Zweynert, J., Goldschmidt, N. (2005). The Two Transitions in Central and Eastern Europe and the Relation between Path Dependent and Politically Implemented Institutional Change. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=704281> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.704281>